

Sisekaitseakadeemia

Sisejulgeoleku instituut

Nils Sempelson

MSI090

**Kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise efektiivsus
Pärnumaa näitel (2006-2010)**
Magistritöö

Juhendaja:
Ülle Vanaisak, MA

Tallinn 2011

SISEKAITSEAKADEEMIA

Sisejulgeoleku instituut	Kuu ja aasta: mai 2011
Töö pealkiri: Kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise efektiivsus Pärnumaa näitel (2006-2010)	
Töö autor: Nils Sempelson	Olen nõus oma magistritöö kättesaadavaks tegemisega elektroonilises kataloogis. Allkiri:
<p>Lühikokkuvõte: Magistritöö eesmärgiks on analüüsida alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise ja mõjutusvahendi kohaldamise efektiivsust võrreldes alaealiste karistamisega. Uurimismeetodina kasutatakse rakendust loovat uurimust. Andmete kogumisel lähtutakse triangulatsioonist, kvantitatiivse uurimuse andmed saadi kuritegevuse statistikast ja kvalitatiivsete andmete saamiseks viidi läbi ekspertintervjuud kuriteo toime pannud alaealistega kokkupuutuvate ametnikega. Alaealiste kuritegevus on üks Eesti riigi prioriteete, mida tõendavad ka alaealiste kuritegevuse vähendamiseks vastu võetud erinevad seaduste muudatused, strateegiad, arengukavad, juhised, juhendid jne. Alaealist käsitletakse erisubjektina, kuna tal on piiratud teovõime ja teda tuleb kohelda täisealisest erinevalt. Selleks kohaldatakse alaealiste suhtes erinevaid mõjutusvahendeid mitmete seaduste alusel, mitte ei karistata neid samadel alustel kui täisealisi. Peale seaduse muudatust 2004. aasta juulis on kuriteo toime pannud alaealiste arv ja nende poolt toime pandud kuritegude arv vähenenud. Läbi viidud uuringu alusel saame väita, et alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetamine ja mõjutusvahendi kohaldamine on efektiivsem kui tema karistamine, kuna alaealiste, kelle suhtes kasutati kriminaalmenetluse lõpetamist ja mõjutusvahendi kohaldamist, retsidiivsus on 16%, kuid süüdimõistetutel 34%. Mõjutusvahendi efektiivsust mõjutab positiivselt kiirema menetluse läbiviimine. Kiiremat menetlust saame kasutada ka alaealiste süüdimõistmisel, mis samuti tõhustab alaealiste seadusekuulekamaks muutmist. Üheks võimaluseks on lihtmenetluste kasutamine. Magistritöö tulemusena tehti ettepanek muuta erinevaid seadusi alaealiste suhtes kiirema kriminaalmenetluse läbiviimiseks ja mõjutamiseks. Samuti tehti ettepanekud Justiitsministeeriumile ja Lääne ringkonnaprokuratuurile tõhustamiseks alaealiste mõjutamiseks. Magistritöös on 79 lehekülge, 27 joonist, 13 tabelit ja 70 kasutatud kirjanduse allikat.</p>	
Võtmesõnad: alaealine, mõjutamine, mõjutusvahend, kriminaalpreventsioon, taastav õigus	
Võõrkeelsed võtmesõnad: juvenile, influence, sanction, criminal prevention, restorative justice	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Kaitsmisele lubatud:	
Sisejulgeoleku instituudi juhataja	Allkiri:
Vastab magistritöö nõuetele:	
Juhendaja: Ülle Vanaisak	Allkiri:

Sisukord

Sisukord.....	3
Mõistete ja lühendite loetelu	4
Sissejuhatus	5
1. Alaealise mõjutamise võimalused.....	9
1.1. Alaealine kui kriminaalõiguse erisubjekt.....	9
1.2. Kuriteo toime pannud alaealise mõjutamise võimalused.....	14
1.3. Alaealiste kuritegevuse preventatsioon ja mõjutuste osa selles.....	22
2. Alaealiste mõjutamine Pärnu maakonnas 2006-2010	30
2.1. Uurimuse teostamine.....	30
2.2. Alaealiste poolt toime pandud kuriteod ja nende mõjutamine.....	36
2.3. Pärnumaa eksperdid alaealise hälbivat käitumist mõjutavatest teguritest	45
3. Järeldused ja ettepanekud.....	55
Kokkuvõte	62
Summary	67
Kasutatud kirjanduse loetelu	68
Lisa 1. Alaealiste kuritegevuse ja mõjutamise statistika.....	73
Lisa 2. Intervjuu küsimused	77
Lisa 3. Ekspertintervjuude salvestused	78

Mõistete ja lühendite loetelu

Alaealine – 7-17 aastane isik (AMVS mõistes)

Delikventsus – seadusvastane käitumine

Deviansus – kõrvalekalle normist

Efektiivsus – mõjus, tõhusus, vajalikke tulemusi andev. (www.eki.ee)

Erisubjekt – kuriteo toime pannud alaealine

Mõjutamine – kuriteo toime pannud isiku suhtes karistuse või mõjutusvahendi kohaldamine

Mõjutusvahend – KarS § 87 ja alaealise mõjutusvahendite seaduses AMVS § 3 sätestatud mõjutusvahendid, mis osaliselt ka kattuvad.

Süüvõimeline alaealine – 14-17-aastane isik (KarS mõistes)

ALIS – Politsei- ja Piirivalveameti analüüsi ja andmelaoinfosüsteem

AMVS – alaealise mõjutusvahendite seadus

KarS – karistusseadustik

KrMR – Justiitsministeeriumi kriminaalmenetlusregister

KrMS – kriminaalmenetluse seadustik

LaKS – Eesti Vabariigi lastekaitse seadus

LÕK – ÜRO Lapse õiguste konventsioon

ÜKT – üldkasulik töö

Sissejuhatus

Eestis on viimastel aastatel võetud teravdatud tähelepanu alla alaealiste kuritegevus. Euroopa kriminaalpreventsiooni võrgustik on laste kuriteoennetuse seadnud üheks oma tegevuse prioriteediks ning ka Eestis on õigussüsteemi esmatähtsaks valdkonnaks noortega tegelemine ning nende õigusrikkumiste ennetamine. Alaealiste kuritegevuse vastane võitlus on riigi prioriteet, seda kinnitavad mitmed strateegilised dokumendid - alla 18-aastaste isikute kuritegevuse vähendamiseks on vastu võetud õigusakte, koostatud arengukavasid, strateegiaid, juhendeid ja juhiseid.

Alaealiste õigusrikkumiste temaatika on Eestis aktuaalne olnud juba mitmeid aastaid. 2005. a võtsid justiitsminister ja siseminister vastu Laulasmaa deklaratsiooni, mis sisaldab kuritegevuse vastase võitluse prioriteete ning selle üheks põhieesmärgiks on alaealiste poolt toime pandud kuritegevuse vähendamine (Laulasmaa ... 2005). Lapsed on kriminaalselt üks aktiivsemaid vanuserühmi. Kuigi politseistatistika näitab, et alaealiste osakaal kuritegusid toime pannud isikute seas on Eestis stabiliseerumas, on alaealiste kuritegevuse tase siiski tõsiseks probleemiks. Siseministeeriumi valitsemisala arengukavast 2009-2012 nähtub, et viimastel aastatel on kasvanud alla 18-aastaste isikute poolt toime pandud väärtegude hulk. Ühtlasi on täheldatav varavastaste ja ka vägivallaga seotud korduvkuritegude arvu tõus. Keskseks probleemiks on laste õiguskuulekuse järjepidevuse puudumine ja erinevate osapoolte kooskõlastamata tegevus. Süüteoennetuse üheks eesmärgiks on alaealiste kuritegude vähenemine ehk saavutada olukord, kus alaealiste kuritegusid registreeritakse vähem kui 120 kuritegu 10 000 alaealise kohta aastas. (Siseministeeriumi... 2008)

Viimastel aastatel on alaealiste kuritegevus küll mõnevõrra vähenenud, kuid kuriteo toimepannud alaealiste arv siiski kasvas kuni 2008. aastani. Alaealiste poolt toime pandavateks peamisteks kuriteoliikideks on vargus, avaliku korra raske rikkumine, kehaline väärkohtlemine, asja omavoliline kasutamine ja tähtsa isikliku dokumendi kuritarvitamine.

2004. a juulis viidi Eestis läbi kriminaalmenetluses põhimõtteline muudatus. Nimetatud ajast annab kriminaalmenetluse seadustik (KrMS) § 201 lg 2 prokuratuurile võimaluse lõpetada kriminaalmenetlus alaealise suhtes, kes pani kuriteo toime neljateist- kuni kaheksateistaastaselt ning keda saab mõjutada karistust või karistusseadustiku (KarS) § 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata ning saata kriminaaltoimik alaealise elukoha-

järgsele alaealiste komisjonile. (Kriminaalmenetluse seadustik, 12.02.2003, Karistusseadustik, 06.06.2001) Samuti on antud ajast alates võimalik KrMS § 202 alusel lõpetada kriminaalmenetlus avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur. 18.02.2007. a jõustus KrMS § 203-1, mis lubab kriminaalmenetluse lõpetada leppimise tõttu. Prokuratuur on ka neid paragrahve asunud alaealiste suhtes kohaldama. Alaealise seisukohalt on samuti tähtis, et mõjutamine toimuks võimalikult lühikese aja jooksul pärast kuriteo toimepanemist. Kiire kriminaalmenetluse läbiviimise ja mõjutamise kasulikkus seisneb kasvatuslikus mõjus: mida vahetumalt mõjutamine järgneb kuriteole, seda selgemini alaealine tajub oma rikkumist ja sellele järgnenud mõjutamist. Selleks annab KrMS lisaks lõpetamisele võimaluse kasutada alaealiste suhtes ka erinevaid lihtmenetlusi: lühimenetlus, kokkuleppemenetlus ja kiirmenetlus, kuigi viimast praktikas ei kasutata.

Töö pealkiri on **kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise efektiivsus Pärnumaa näitel (2006-2010)**.

Töö teema on **uudne**, sest varem antud teemal terviklikku uurimust teostatud ei ole. Uurimusi on läbi viidud alaealiste mõjutamise erinevate liikide osas. 2008. a viisid Anna Markina ja Maarja Märtsen läbi uurimuse „Alaealiste karistustuse tulemuslikkus“, milles käsitleti ainult karistamisega seonduvaid probleeme. (Markina ja Märtsen 2008) Samuti on tehtud erinevaid analüüse ja uurimusi, mis käsitlevad alaealiste komisjonide tööga seonduvaid probleeme (Kereme 2010, Kasemets ja Ilves 2006, Rannala, Tiko ja Rohtla 2006), kasvatuselise eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamisega seonduvat (Rits 2009, Vahtrus 2008, Salla ja Tamm 2008) ja ühiskasuliku tööga seonduvat (Kruusement 2003).

Teema on **aktuaalne**, sest alaealiste kuritegevus on Eesti õigussüsteemis prioriteetne valdkond, kuna alaealised on praktiliselt ainukesed, kelle väärtushinnanguid on võimalik mõjutada ning seega kasvatada neist õiguskuulekalt käituvad kodanikud. Statistika kohaselt jätkab märkimisväärne osa noortest kurjategijatest täiskasvanuikka jõudes oma kriminaalset teed. Seega on tähtis just varane sekkumine, sest kui me täna ennetame alaealiste süütegusid on see tulevikus täiskasvanute kuritegevuse preventatsioon. Alaealiste puhul on tegemist sihtgrupiga, kes peaksid esmajoonel olema õigussüsteemi huviorbiidis ning nendesse tuleb eriti hoolikalt suhtuda ja nende väärtushinnanguid õigesti kujundada. Kuna sisejulgeolek on tervik ning iga inimene annab sellesse oma panuse, siis mõeldes tulevikule on just alaealised need, kelle õiguskuulekasse käitumisse tuleb panustada.

Lähtuvalt eeltoodust sõnastas autor **probleemi**: Eelkirjeldatud kriminaalmenetluse lõpetamise alused on üle võetud teisest õigusruumist, kuid arvestades Eesti ajaloolist tausta ei pruugi need anda Eestile soovitud tulemusi. Samuti on need seadusemuudatused osaliselt kehtinud juba kuus aastat, osaliselt neli aastat, kuid nende efektiivsuse kohta uuringuid tehtud ei ole. Töö autor on ka isiklikult, seoses töötamisega kriminaalmenetlejana, korduvalt kokku puutunud alaealistega, kelle suhtes kriminaalmenetlus on lõpetatud ja kohaldatud mõjutusvahendeid, kuid nad on jätkanud kuritegude toimepanemisi.

Magistritöö eesmärgiks on analüüsida alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise ja mõjutusvahendi kohaldamise efektiivsust võrreldes alaealiste karistamisega.

Tööd läbivaks uurimisküsimuseks on, et kas alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamine ja mõjutusvahendi kohaldamine on tõhusam kui karistuse kohaldamine.

Magistritöö uurimisülesanneteks on:

- kirjeldada alaealiste erisubjektsust Eesti kriminaalõiguses;
- anda ülevaade kuriteo toime pannud alaealiste suhtes kohaldatavatest mõjutamise võimalustest,
- anda ülevaade alaealiste poolt toime pandavatest kuritegudest ja alaealiste mõjutamistest;
- analüüsida alaealise hälbivat käitumist mõjutavaid tegureid;
- hinnata mõjutamiste efektiivsust ja teha ettepanekuid alaealiste suhtes kohaldavate mõjutuste tõhustamiseks.

Magistritöö on kavandatud iseseisva uurimusena. Uurimismeetodina kasutatakse rakendust loovat uurimust. Andmete kogumisel lähtutakse triangulatsioonist, kvantitatiivse uurimuse andmed saadakse kuritegevuse statistikast ja kvalitatiivsete andmete saamiseks viiakse läbi ekspertintervjuud kuriteo toime pannud alaealistega kokkupuutuvate ametnikega.

Esimeses peatükis annab autor ülevaate kriminaalmenetluses ja karistusõiguses alaealise erisubjektsusele: tema süüvõimele, tema õiguste kaitsmisele kriminaalmenetluse raames, tema erilisele staatusele menetluse läbiviimisel. Samuti annab autor ülevaate kuriteo toime

pannud alaealiste kriminaalmenetluses ja karistusõiguses toodud erinevatest mõjutusvahenditest ja nende menetluses kohaldamise erinevatest võimalusest. Samuti kriminaalmenetluse kiirema läbiviimise võimalustest. Esimese peatüki viimases osas annab autor ülevaate alaealiste kriminaalpreventsiooni ja taastava õiguse teoreetilisest käsitlusest.

Teises peatükis kirjeldatakse uurimisprobleemi asetust, andmekogumise ja analüüsi meetodit, statistika kogumise ja intervjuude läbiviimise protsessi. Seejärel analüüsitakse Eestis ja Pärnu maakonnas kuritegusid toime pannud alaealisi ja nende poolt toime pandud kuritegusid, samuti alaealiste suhtes kohaldatud mõjutusvahendeid ja karistamisi ning nende mõju. Analüüsitakse ka intervjuude tulemusel saadud andmeid.

Kolmandas peatükis analüüsitakse empiirilise uurimuse tulemusi ja seotust teoreetilise käsitlusega ning Eestis kehtivate seadustega. Tehakse järeldused ja ettepanekud kuriteo toime pannud alaealiste efektiivsemaks mõjutamiseks.

Kuna uurimus annab võimaluse paremini mõista alaealiste õigusrikkujate karistamise efektiivsust ning seeläbi ka eripreventsiooni, siis saavad käesolevat magistritööd kasutada ametnikud, kelle põhiülesandeks on töötamine alaealiste õigusrikkujatega, tegelemine seadusekuulekate noortega ning kriminaalpoliitika kujundamine.

Tööst saab edasi arendada erinevaid uurimusi, millest üheks oleks menetluskiiruse mõju alaealise mõjutamise efektiivsusele, kuna menetluskiirust peetakse alaealiste mõjutamisel tähtsaks, samuti on võimalik uurida erinevate mõjutusvahendite omavahelist efektiivsust kuriteo toime pannud alaealistele, võrrelda, kui efektiivne on erinevate mõjutusvahendite kasutamine. Analüüsida saab ka erinevatel alustel kohaldatud mõjutusvahendite efektiivsust selgitamiseks välja millistel asjaoludel tuleks mingil alusel mõjutusvahendit kasutada.

1. Alaealise mõjutamise võimalused

1.1. Alaealine kui kriminaalõiguse erisubjekt

Arenenud riikides, ka Eestis, on hakatud alaealisi järjest rohkem kohtlema kriminaalõiguses eriliselt, neile määratakse leebemaid karistusi kui täiskasvanutele, püütakse vältida täispikka kriminaalmenetlust ja -sanktsioone. Tähtsale kohale seatakse alaealiste kriminaalasjade menetluskiirus. Alaealisi koheldakse individuaalselt, arvestades tema isiksuslikku ja sotsiaalset eripära. (Alaealiste ... 2002:5)

Eesti Vabariigi õigusruumis käsitletakse tsiviilseadustiku üldosa § 8 lg 2 mõistes alla 18-aastat isikut alaealisena ning LaKS § 2 kohaselt lapsena (Tsiviilseadustiku üldosa, 27.03.2002, LaKS, 08.06.1992). Autor kasutab antud töös läbivalt mõistet alaealine, sest see mõiste on kasutusel nii KarS-is, KrMS-is kui ka AMVS-is, mis kõik reguleerivad kuritegusid toime pannud alaealiste mõjutamist.

Lisaks siseriiklikele seadustele tuleb vaadata välislepingutega võetud kohustusi. Eesti Vabariik on ühinenud ÜRO „Lapse õiguste konventsiooniga“, mille alusel määratletakse lapsena kuni 18-aastast inimest. Ka see kattub meil kehtiva alaealise mõistega. (Lapse õiguste konventsioon, 26.09.1991, artikkel 1)

Erinevad riigid on lähenenud kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamist reguleerivale seadusandlusele erinevalt. Mõned riigid on reguleerinud seda karistus- ja kriminaalmenetluse osadena, kuid teised riigid on seda reguleerinud eraldi seadustega. Näiteks Saksamaal leiti juba XX sajandi algul, et alaealiste kuritegevus on pigem sotsiaalne probleem ning alaealised kurjategijad on pigem ühiskonnatingimuste ja valekasvatuse ohvrid ning kehtestati autonoomne alaealiste kriminaalõiguse regulatsioon iseseisva sanktsioonisüsteemi ja sanktsiooni kohaldamise alustega. Seni kehtinud tasumisideele rajatud karistusõigus asendus kasvatusideele tugineva karistusõigusega. (Ginter jt. 2000:9-10) Eestis ei ole eraldiseisvat kriminaalmenetluse seadustikku ega karistusseadustikku alaealise kohta. Kehtiv KrMS ja ka KarS reguleerivad alaealistega seotud küsimusi seadustike erinevates peatükkides ja jagudes. Küll on aga Eesti seadusandja poolt vastu võetud alaealise mõjutusvahendite seadus, mis sätestab alaealistele kohaldatavad mõjutusvahendid ning alaealiste komisjonide pädevuse (AMVS § 1).

Samuti on Riigi peaprokuröri poolt 29.06.2007. a välja antud juhised alaealiste ühetaoliseks erikohtlemiseks kriminaalmenetluses. Antud juhised on kooskõlas nii rahvusvaheliste kui ka

siseriiklike õigusaktidega ning annab juhise nii uurimisasutustele kui prokuratuurile kriminaalmenetluse läbiviimiseks kriminaalasjades, kus kahtlustatavana või süüdistatavana osalevad alaealised. (Juhis ... 2007a:1) Antud juhises pööratakse tähelepanu nii kuriteo toime pannud alaealiste õiguste kaitsele kui ka alaealiste kiiremale ja efektiivsemale mõjutamisele. Kiire ja õiglane kriminaalmenetlus, kus alaealist koheldakse väärilt, on oluline eeldus, et isik loobuks uute kuritegude toimepanemisest. Seevastu noorele arusaamatuks jääval ja/või ebaõiglasena tunduval protsessil võib olla vastupidine mõju – tõenäosus, et ta eemaldub ühiskonnast veelgi ning tema kriminaalne „karjäär“ jätkub, hoopis suureneb. (Alaealiste... 2002:2)

Iga aastaga on üha enam selgeks saanud, et alaealisi tuleb kohelda vastavalt nende vanuse, arengutaseme ja sotsiaalse tausta eripärale. See põhimõte kehtib ka tänapäevases karistusõiguses. (Kranich 2004:7) Seda kinnitab LÕK, mis sätestab igale alaealisele, keda kahtlustatakse kuriteos, õiguse sellisele kohtlemisele, mis arvestab lapse vanust ja teostab tema reintegreerimise taotlust (LÕK art 40). Auväart (1999:47-48) soovib isiku vanuse mõõtmiseks kasutada kronoloogilist vanust bioloogilise, psüühilise ja sotsiaalse vanuse asemel, kuna seda on kergem mõõta. Just kronoloogilise vanuse s.o vanuse alates isiku sünnist on ka Eesti, nii nagu enamus teisi riike, sisse toonud karistusõigusesse. Käesoleval ajal kehtiva regulatsiooni alusel on isik vastavalt KarS § 33 süüvõimeline, kui ta oli kuriteo toime panemise ajal vähemalt 14-aastane. Ajaloole tagasi vaadates pole see alati nii olnud. Enne KarS kehtima hakkamist kasutati kriminaalkodeksis (KrK) mõistet kriminaalvastutuse iga ning erinevate kuritegude puhul algas see vastavalt kuriteo raskusele 13- või 15-aastaselt (KrK § 10). (Kriminaalkodeks, 01.06.1992) Seega kui 14-17-aastaste kuriteo toime pannud alaealiste suhtes kohaldatakse põhiliselt KarS-is sätestatud karistamist või mõjutusvahendeid, erandina ka AMVS-is sätestatud mõjutusvahendeid, siis noorema kui 14-aastase alaealise suhtes kohaldatakse ainult AMVS ette nähtud mõjutusvahendeid (AMVS § 1 lg 2)

Küsimusele, kas vanusepiir 14-aastat on piisav, vaidleb vastu Auväart (2008:85), kes on seisukohal, et kriminaalmenetluse iga tuleks vaadelda konkreetse kultuuri kontekstis, kas Eesti alaealine suudab 14-aastaselt aru saada oma tegude tähendusest ja neid juhtida. Tema arvates pole see teaduslikult põhjendatud, vaid üle võetud germaani õigusest. Kuid autori arvates, olles ise kokku puutunud kuritegusid toime pannud alaealistega, on Eesti pärast taasiseseisvumist arenenud piisava kiirusega, mis on loonud alaealistele võimalused

kasvada ja areneda demokraatlikus ühiskonnas. Seega on vanusepiir 14 aastat piisav antud kultuuri kontekstis.

Kuna kuriteo toime pannud alaealiste süüvõime on piiratud, siis nende õiguste kaitseks on seadusandja kehtestanud erinevaid võimalusi. Näiteks on tagatud, et isikul, kes on kuriteo toime pannud alaealisena, peab kogu kriminaalmenetluse vältel olema kaitsja, kes tagaks tema seaduslikke õigusi (KrMS § 45 lg 2 p 1). Teadlased on tuvastanud, et alaealised, eriti just nooremad, on keskmisest väiksema kompetentsusega õigusküsimustes (Auväärt 1999:44).

Samuti võib alaealise huvides kohtuistungis ja kohtulahendi kuulutamise kuulutada kinniseks (KrMS § 12). Selle eesmärgiks on info leviku tõkestamine isikutele, kes võivad seda alaealise suhtes kuritarvitada ning samuti, et avalikkuse tähelepanu ei mõjutaks tulevikus alaealist negatiivselt (Juhis ... 2007a:1). USA-s läbi viidud uuringute alusel on kindlaks tehtud, et inimene kriminaliseerub just märgistamise tõttu, mitte talle omase hälbelise, kuritegeliku mõju tõttu (Lemert 1951, Becker 1963, ref Raska 2008:12). Avalik kurjategijaks tituleerimine soodustab edasist kriminaalset käitumist (Alaealiste ... 2002: 25). Inimeste ja ühiskonna tõrjuv suhtumine karistatud kurjategijasse tõukab teda uuesti kuritegusid toime panema (Raska 1994:27). Läbi ajaloo on inimesed jaganud endid kaheks: kurjategijad ja mitte kurjategijad - „nemad“ vs „meie“ (Raska 1994:33). Tänu stigmatiseerimisele ehitame me nähtamatud piirid ühiskonna ja kuriteo toime pannud alaealise vahele, keda on eksponeeritud kui kurjategijat.

Samuti on riigi peaprokurör piiranud kuriteo toime pannud alaealiste kohta menetlusandmete edastamise ajakirjandusele, lubades avaldada ainult alaealise vanuse ja soo (täiskasvanute puhul on võimalik öelda ka eesnimi). Samuti rõhutatakse, et arvestada tuleb eelkõige alaealiste huvidega ja tagada nende anonüümsus (Avalikkusega suhtlemise juhend. Riigi peaprokuröri 21.08.2008 käskkiri nr RP-1-3/08/). Politseis praegu kehtiv ajakirjanikule info edastamise kord, samuti lähikuudel vastu võetav meediale info edastamise kord sätestavad, et info edastamisel ei teatata alaealiste puhul eesnime ega sünniaastat, vaid ainult sugu ja vanus. (Ajakirjanikule info edastamise kord. Politseipeadirektori 27.07.2005. a käskkiri nr 100. Meediale info edastamise juhend. Peadirektori käskkirja projekt)

Alaealise kahtlustatavana ülekuulamine toimub samadel alustel mis täiskasvanutel (KrMS § 75). Alaealistega läbiviidaval menetlustoimingul peab arvestama alaealise iga ning huve

(Juhis... 2007a:2) ning teda võimalikult vähe kahjustama, mistõttu on kohustus alla neljateistaastase kannatanu, tunnistaja või kahtlustatava ülekuulamisele kaasata lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoog (KrMS § 70). Nimetatud ametnikke võib kaasata vajadusel ka vanema kui neljateistaastase alaealise ülekuulamisele.

Alaealise suhtes õige mõjutuse leidmiseks tuleb koguda materjale, mis kirjeldavad alaealise sotsiaalset tausta, kuriteo toimepanemise sotsiaalseid ja isiklikke põhjuseid ning kuritegu soodustanud tegureid (Alaealiste ... 2002:22). Tagamaks prokuratuurile ja kohtule lisateavet alaealise suhtes õiglase menetlusotsuse tegemiseks on kriminaalhooldusametnikud kohustatud koostama kuriteo toime pannud alaealise kohta kohtueelse ettekande (KrMS § 213 lg 4). See ettekanne annab eelkõige informatsiooni alaealise sotsiaalsest ja majanduslikust seisundist, tervisest, kriminogeensetest kalduvustest ning kriminaalhoolduse kohaldamise sobivusest tema suhtes (Kriminaalhoolduse standard. Justiitsministri 04.03.2003 käskkiri nr 76). Samuti kogutakse kuriteo toime pannud alaealise kohta teisi teda iseloomustavaid materjale: küsitakse koolist iseloomustus ja kuulatakse üle vähemalt üks tema vanematest, iseloomustamaks alaealist. Ka LaKS, mis kaitseb alla 18-aastase isiku rahvusvaheliselt tunnustatud õigusi, vabadusi ja kohustusi Eesti Vabariigis, sätestab, et enne kui piirata lapse vabadust või arutada lapse kuritegu kohtus, tuleb küsida pedagoogi või psühholoogi ja arsti arvamust lapse seisundi kohta ning soovitusi parima lahenduse leidmiseks ja otstarbekamate mõjustusvahendite kohaldamiseks (LaKS § 35).

Tagamaks kriminaalmenetluse kiiremat läbiviimist on määratud ka spetsiaalsed kriminaalmenetlejad, prokurörid ja kohtunikud, kes menetlevad alaealiste poolt toime pandud kuritegusid. Alaealiste kriminaalasjade efektiivse menetlemise eelduseks on eriväljaõppega menetlejate, prokuröride ja kohtunike olemasolu, kes lähenevad igale alaealisele individuaalselt, arvestades alaealise isiksuslikku ja sotsiaalset eripära (Alaealiste ...2002:16). Oma igapäevases töös lastega kokku puutuvad spetsialistid peavad teadma lapse arengu seaduspärasusi (Heido 2000:58). Alaealisi ei tohi kriminaalõiguslikult kohelda kui täielikku vaba tahet käsutavaid „väikesi täiskasvanuid“. Noored ei suuda endale tihti teadvustada oma käitumise võimalikke negatiivseid tagajärgi. (Sootak 1994:36) Laste ja täiskasvanute psüühika erineb suuresti. Kui laps puutub mingil põhjusel kokku kriminaalmenetlusega, tuleb temaga suhtlemisel arvestada terve rea erisustega, millele täiskasvanute puhul ei pea keskenduma. (Rammo 2006:317) Näiteks Lääne Prefektuuris on prefekt oma käskkirjaga kinnitanud erinevates territoriaalsetes ja funktsionaalsetes

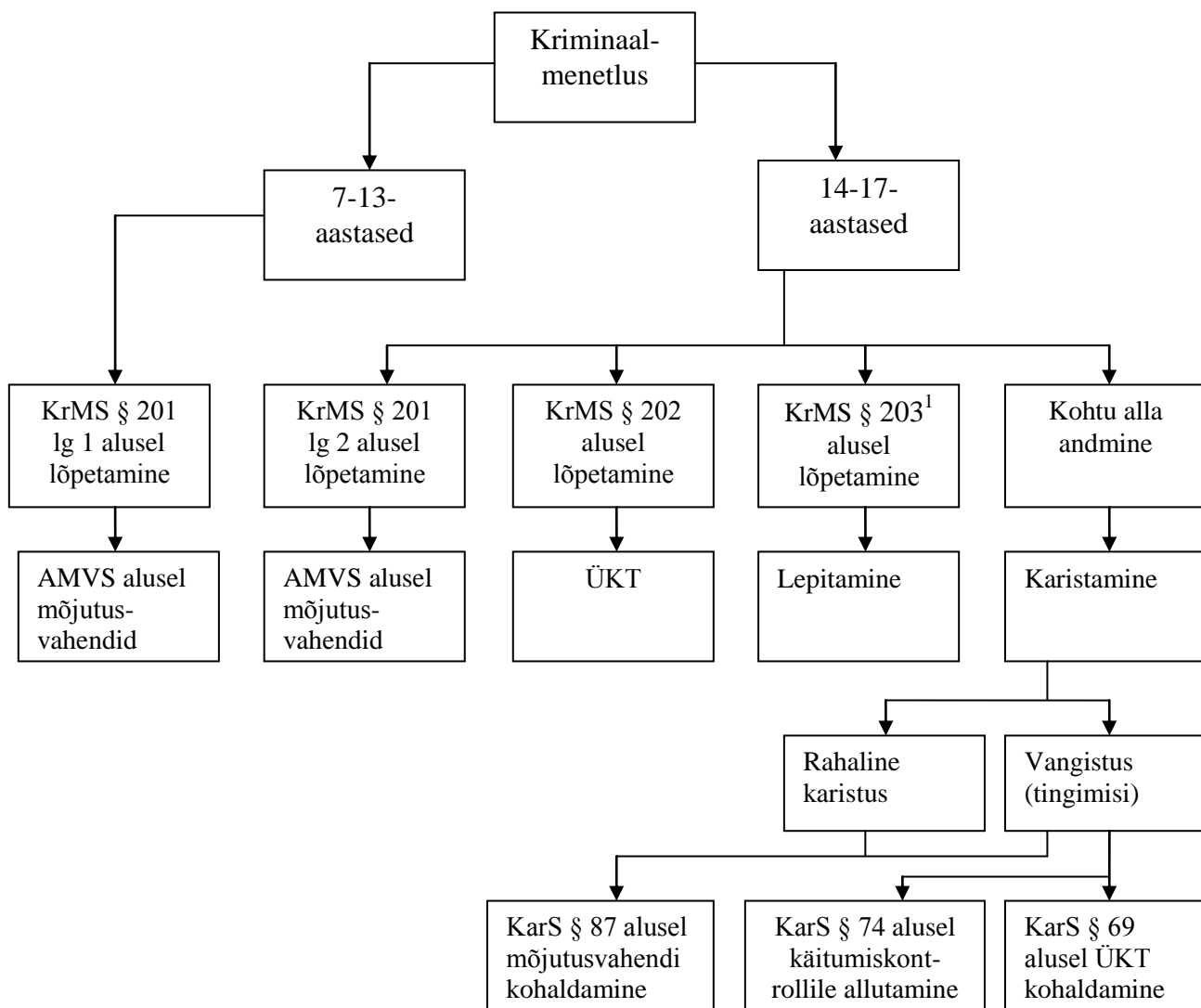
üksustes alaealiste asjade menetlejad (Menetlejate määramine, prefekti 10.09.2010. a käskkiri nr 96), kes on läbinud erinevaid koolitusi ning omavad alaealiste poolt toime pandud kuritegude menetlemisel suuri kogemusi.

Mida kiiremini ja vahetumalt karistus järgneb käitumisele, seda efektiivsemalt vääritykäitumine maha surutakse. Karistuse ajaline viibimine vähendab olulisel määral karistuse efektiivsust (Deluty 1978:250-266, ref Saar 2007:253). Kindlasti on vajalik, et kuriteo toime pannud alaealised muutuksid esimesel võimalusel produktiivseteks ühiskonnaliikmeteks ega koormaks edaspidi ühiskonda. (Saar 2007:273) Alaealiste suhtes kiire menetluse läbiviimise prioriteetsust kinnitab ka asjaolu, et nii politsei kui ka prokuratuur on endale määranud tähtajad, millise maksimaalse ajaga alaealiste suhtes kriminaalmenetlused läbi viiakse. See prioriteet võeti ühiselt vastu 2007. a suvel ja selle eesmärgiks on ühelt poolt kiire ja mõjus reageerimine õigusrikkumistele ning teiselt poolt kuriteo toime pannud alaealise võimalikult vähene traumeerimine. Politseis on see tähtaeg 90 päeva ning koos prokuratuuri menetlusega 120 päeva. Kehtestatud tähtaegadest hoitakse ka üldjuhul kinni, millist tõika kinnitab asjaolu, et kui 2008. a oli keskmine menetluskiirus Eestis 1,4 kuud, siis 2010. a Lääne Prefektuuris ainult 37 päeva. (Ettepanek ... 2009:3)

Kokkuvõtteks võib öelda, et alaealistel on seoses oma arengutasemega piiratud teovõime, mistõttu on vaja kriminaalõiguses kohelda neid täisealistest erinevalt. Alaealise õiguste kaitseks on kehtestatud kaitsja kohustuslik osavõtt kogu kriminaalmenetluse käigus. Alaealise stigmatiseerimise vältimiseks võib kuulutada alaealiste korral kohtuistungit ja/või -lahendi kinniseks, samuti avaldatakse ajakirjandusel kuriteo toime pannud alaealise kohta ainult tema sugu ja vanus. Efektiivsema mõjutamise kohaldamiseks on alaealise kriminaalasjas kohustuslik kriminaalhooldusametniku ettekanne, mis peab andma ülevaate alaealise arengust, tema sotsiaalsest olukorrast jne. Alaealiste suhtes peab kriminaalmenetluse läbiviimine ja mõjutamine toimuma võimalikult kiiresti. Selle tagamiseks on määratud alaealiste menetlejad ja prokurörid.

1.2. Kuriteo toime pannud alaealise mõjutamise võimalused

Kuriteo toime pannud alaealisi saab mõjutada kahel viisil: karistamisega või mõjutusvahendi kohaldamisega. Mõjutamiste kohaldamiseks on kriminaalmenetluses ja karistusõiguses toodud erinevad võimalused. (vt joonis 1)

Joonis 1. Kuriteo toime pannud alaealise mõjutamise võimalused (allikad: AMVS, KarS, KrMS)

Kriminaalmenetluse läbiviimisel alaealise suhtes tuleb kõigepealt kindlaks teha, kas kuriteo toime pannud isik on oma ea tõttu süüvõimeline. Isiku suhtes, kes on toime pannud kuriteo alla 14-aastaselt (s.o süüvõimetu), kriminaalmenetlust ei alustata või alustatud menetlus lõpetatakse ja kriminaalasja materjalid saadetakse alaealiste komisjonile KrMS § 201 lg 1 alusel. Sel juhul kohaldatakse alaealise suhtes mõjutusvahendeid AMVS alusel.

Viimati nimetatut rakendatakse ka süüvõimeliste alaealiste suhtes. Nimelt sätestab KrMS § 201 lg 2, et alaealise suhtes, kes pani kuriteo toime 14-17-aastaselt, võib prokuratuur kriminaalmenetluse lõpetada ja saata kriminaaltoimiku alaealiste komisjoni, kui alaealist saab mõjutada karistust või KarS § 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata. Riigi peaprokurör soovib oma juhises süüvõimeliste alaealiste suhtes kohaldada teise astme kuritegudes, esmajärjekorras just KrMS § 201 sätteid ning lubab neid samuti kasutada erandkorras esimese astme kuritegude toimepanemisel (Juhis ... 2007a:3).

Kriminaalmenetluse seadustik annab samuti võimaluse kasutada teistel alustel kriminaalmenetluse lõpetamist, mida saab rakendada nii alaealiste kui ka täiskasvanute puhul. Nii on võimalik lõpetada alaealiste suhtes kriminaalmenetlus avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur (KrMS § 202) ning leppimise tõttu (KrMS § 203¹). Ka riigi peaprokurör soodustab oma juhises 14-17-aastaste isikute suhtes kriminaalmenetluse lõpetamist avaliku menetlushuvi puudumisega, öeldes, et avalik menetlushuvi võib ära langeda, kui kuriteo toime pannud isik on alaealine (Juhis ... 2007b:2). Juhis soovib just 17-aastaselt kuriteo toime pannud isikute suhtes KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetada ning määrata neile üldkasulikku tööd kuni 50 tundi (Juhis ... 2007a:3). Eelpooltoodud võimalusi on hakatud ka järjest rohkem praktikas kasutama. 2008. a jõudis kohtusse 45% kuriteo toime pannud alaealisi, 55% alaealiste osas kriminaalmenetlus lõpetati: 35% lõpetati KrMS § 201 alusel ja saadeti materjalid alaealiste komisjoni ning 20% lõpetati muudel alustel (avaliku menetlushuvi puudumine vms) (Ettepanek ...2009:3) Kriminaalmenetluse lõpetamine avaliku menetlushuvi puudumisega on mõnevõrra tõhusam kui alaealiste komisjoni saatmine, sest kui alaealiste komisjoni saadetud alaealistest pani uue kuriteo toime 18% isikutest, siis avaliku menetlushuvi lõpetamisel 16% (Retsidiivsus ... 2010:15). Autori arvates võib üheks põhjuseks olla mõjutamise kiirus. Avaliku menetlushuvi puudumisega kriminaalmenetluse lõpetamine ja ÜKT määramise protsess on tunduvalt lühem ning süüdlast mõjutatakse kiiremini. Alaealiste komisjoni saatmine võtab aega ning aeg kuriteo toime panemisest mõjutamiseni on pikem.

Seda, et otstarbekusega lõpetamine (KrMS §-de 201, 202, 203¹) on mõnevõrra efektiivsem kui karistamine, näitab ka retsidiivsuse uuring 2007. a andmestiku põhjal. Selle tulemusena tehti kindlaks, et kui isiku suhtes lõpetati menetlus otstarbekusega, siis pani uue kuriteo toime 18% isikutest, samas karistamise puhul oli retsidiivsuse määr 24% (Retsidiivsus ... 2010:11).

Kui kuriteo toime pannud alaealise suhtes kriminaalmenetlust ei lõpetata, vaid prokurör leiab, et alaealise karistamine on vajalik, saab kiirema karistamise kohaldamiseks kasutada erinevaid lihtmenetlusi. Väga levinud on alaealistega läbi viidavad kokkuleppemenetlused, kus prokuratuur lepib kahtlustatava ja tema kaitsjaga kokku karistuse, mille kinnitab kohtunik (KrMS § 239-250). Samuti kasutatakse alaealiste suhtes lühimenetluse kohaldamist (KrMS § 233-238). Samas on aga praktiliselt kasutamata kiirmenetlus, kus isik saaks 48 tunni jooksul pärast kuriteo toimepanemist karistada (KrMS § 256¹ – 256⁵). Viimase põhjuseks on asjaolu, et kriminaalhooldusametnikud ei jõua 48 tunni jooksul koostada kohtueelset ettekannet, mis on kuriteo toime pannud alaealise puhul kohustuslik.

Neljandat liiki lihtmenetlust – käskmenetlust, mida kohaldatakse teise astme kuritegude puhul, kus tõendamiseseme asjaolud on selged ja prokurör peab võimalikuks kohaldada põhikaristusena rahalist karistust, alaealise kahtlustatava suhtes rakendada ei tohi (KrMS § 251). Autori arvates ei ole see keeld põhjendatud, sest rahalise karistuse määramine alaealistele on lubatud ning tõenäoliselt on olemas 17-aastaseid alaealisi, kellel on olemas iseseisev sissetulek, mistõttu oleksid nad võimelised rahalist karistust tasuma.

Kui prokuratuur otsustab alaealise süüdistatavaga kriminaalasja kohtusse saata üld- või lihtmenetluse korras, saab kuriteo toime pannud alaealise süüdi mõistmisel karistada teda rahalise karistuse või vangistusega (KarS § 44, 45). Kui peetakse vajalikuks alaealist karistada karistusseadustiku alusel, siis on seadusandaja, olenevalt alaealise isiku piiratud süüvõimest, kitsendanud nende karistamist samadel alustel kui täiskasvanud isikuid. Kui viimati nimetatutele võib määrata rahalise karistuse kolmkümmend kuni viissada päevamäära, siis alaealise puhul on maksimum rahaline karistus kaks korda väiksem s.o kuni kakssada viiskümmend päevamäära. Samuti võib alaealisele mõista rahalist karistust ainult siis, kui tal on iseseisev sissetulek (KarS § 44 lg 5).

Samuti eristatakse karistusena vangistuse mõistmisel kuriteo toime pannud täiskasvanut ja alaealist. Kui täiskasvanule võib kohus mõista kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuse, siis alaealisele isikule ei või mõista tähtajalist vangistust üle kümne aasta (KarS § 45). Kuna alaealise vangistus on siiski äärmuslik abinõu, siis kasutatakse alaealise suhtes karistusest tingimisi kas täielikult või osaliselt vabastamist (KarS § 73) või asendatakse üldkasuliku tööga. Nimetatud tõik on kooskõlas ÜRO „Lapse õiguste konventsiooniga“, mis ütleb, et lapse vangistamist rakendatakse ainult viimse abinõuna ja lühiajaliselt (LÕK, art 37).

Samuti on keelatud alaealise suhtes kohaldada mittekariistuslikku mõjutusvahendit – karistusjärgne kinnipidamine, mida võib kohus mõista täisealiste isikutele (KarS § 87² lg 5). Erinevuseks täiskasvanutega võrreldes on ka see, et lisakaristusena ei saa alaealise suhtes kohaldada väljasaatmist (KarS § 54).

Rohkem erisusi ei ole seadusandja alaealiste karistamisel ette näinud ning need toimuvad samadel alustel, mis täiskasvanutel. Küll aga annab seadusandja võimaluse kohtul vabastada alaealine karistusest kohaldades talle mõjutusvahendeid, sätestades sellega, et 14-18-aastastel alaealistel on piiratud süüvõime. Kohtul on õigus karistusest vabastada alaealine, kes oma kõlbelise ja vaimse arengu taseme tõttu on piiratud võimeline mõistma oma teo ebaõigsust ja oma käitumist vastavalt sellele arusaamale juhtima ning just seetõttu antud õigusvastase teo toime pani. (Sootak 2001:454) Nii nagu kriminaalmenetluse läbiviimisel arvestatakse alaealise vanust, kõlbelist ja vaimset taset, järgitakse seda ka alaealiste suhtes kohaldatavate mõjutuste osas. Karistusest vabastamisel KarS § 87 alusel kohaldab kohus alaealise suhtes järgmisi mõjutusvahendeid: hoiatus, allutamine käitumiskontrollile, noortekodusse paigutamine ja/või paigutamine kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli. Auväärti (2008:97) arvates võimaldab just KarS § 87 alaealistele läheneda diferentseeritult, s.t alaealise suhtes mitte kasutada kriminaalkaristust. Samuti võib kohus KarS § 69 alusel kohaldada mõjutusvahendina üldkasulikku tööd, asendades sellega reaalse või tingimisi vangistuse. Samuti KrMS § 202 alusel lõpetatud kriminaalasjas võib kohus prokuratuuri taotlusel või prokuratuur ise määrata üldkasulikku tööd.

Kui kuriteo toime pannud alaealise suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud KrMS § 201 alusel ning materjalid on saadetud alaealiste komisjonile, siis kohaldatakse talle mõjutusvahendeid vastavalt AMVS-ile ning seda saab teha nii 14-17-aastaste kui ka 7-13-aastaste isikute suhtes (AMVS § 1 lg 2 p 1, 3). Neil juhtudel saab kuriteo toime pannud alaealise suhtes kohaldada üht või mitut järgmistest mõjutusvahenditest: hoiatust; vestlusele suunamist psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde; lepitamist; kohustust elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või asenduskodus; üldkasulik tööd; käendust; noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses osalemist; kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamist (AMVS § 3). Nimetatud mõjutusvahendeid saab määrata alaealiste komisjon, välja arvatud viimast, mille rakendamiseks saab alaealiste komisjon taotleda luba maakohtult (AMVS § 13 lg 3). Kohus saab ka ilma alaealiste komisjonita suunata kuriteo

toimepannud alaealise kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli ning sel juhul kasutatakse KrMS §-de 404-407 sätteid.

Alaealiste suhtes rakendatavad mõjutusvahendid on toodud nii KarS-s (§ 87) kui ka AMVS-is (§ 3) ning osaliselt need kattuvad:

- hoiatus (KarS, AMVS);
- allutamine käitumiskontrollile vastavalt KarS §-s 75 sätestatule (KarS);
- noortekodusse paigutamine (KarS);
- vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde (AMVS);
- lepitamine (AMVS);
- kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või asenduskodus (AMVS);
- üldkasulik töö (AMVS);
- käendus (AMVS);
- noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses osalemine (AMVS);
- kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine. (KarS, AMVS)

Mõjutusvahendeid saab omakorda jagada proaktiivseteks ja reaktiivseteks. Esimestega ei kaasne alaealistele keskkonnamuutusi. Proaktiivseteks mõjutusvahenditeks on hoiatus, vestlusele suunamine, kohustus elada seadusliku vanema juures, käendus, lepitus ja üldkasulik töö. Reaktiivseteks mõjutusvahenditeks on noortekodusse paigutamine, erikooli suunamine, ravi- ja sotsiaalprogrammides osalemine. Neid kasutatakse põhiliselt korduvate õigusrikkumiste puhul. (Kalle 2008:131) Mõjutusvahendite eesmärk on kaasa aidata alaealise õiguserikkuja resotsialiseerumisele ning järgnevate võimalike õiguserikkumiste ennetamine. Mõjutusvahendeid (hooldus, suunamine, järelevalve, nõustamine, katseaeg, tugiperekond, haridus- ja kutseõppeprogrammide rakendamine) soovitab alaealiste suhtes kasutada ka ÜRO „Lapse õiguste konventsioon“ (LÕK art 40). Tehtud uuringute alusel kohaldatakse alaealiste suhtes mõjutusvahenditest kõige sagedamini hoiatust (2009. a 40,9%), sellele järgnevad spetsialisti vestlus (21,8%) ja üldkasulik töö (19,2%). Teisi mõjutusvahendeid kasutatakse vähem. (Kereme 2010:10)

Mõjutusvahendi kohaldajaks võivad olla erinevad institutsioonid:

- KarS §-de 69 ja 87 alusel kohus;
- KrMS § 202 alusel kohus või prokuratuur;
- KrMS § 201 ja AMVS alusel alaealiste komisjon.

Kui kohtunik või prokurör on iseseisvalt mõjutusvahendi kohaldajaks, siis alaealiste komisjon teeb seda kollektiivselt. Alaealiste komisjoni kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste kogemustega isikud, politsei ning halduskogu esindajad ja alaealiste komisjoni sekretär. 2010. a 1. jaanuari seisuga oli Eestis kokku 68 alaealiste komisjoni: 15 maavalitsuste juures, 8 Tallinna linnaosade juures ja 45 teiste kohaliku omavalitsuse juures. Pärnumaal oli 1 alaealiste komisjon maavalitsuse juures ja 10 kohalike omavalitsuste juures. (Kereme 2010:3)

Erinevatel alustel määratud mõjutusvahendite ajaline kehtivus on erinev. KarS § 87 alusel saab alaealise allutada käitumiskontrollile üheks aastaks või kaheks aastaks või süüdimõistetud kaheksateistaastaseks saamiseni, KarS § 74 alusel saab allutada alaealist käitumiskontrollile kaheksateist kuud kuni kolm aastat. KrMS § 203-2 alusel kohaldatud lepituse tähtaeg ei või ületada kuut kuud, kuid AMVS alusel kohaldatud lepitusel mingit tähtaega ei ole.

Eelpooltoodust nähtub, et alaealiste suhtes kohaldatavad mõjutusvahendid dubleerivad osaliselt üksteist erinevates seadustes. Üheks näiteks on ühiskondlik töö, mida on võimalik kokku määrata kolme erineva seaduse alusel ja kolme institutsiooni poolt ning erinevates määrades (vt. tabel 1).

Tabel 1. Ühiskondliku töö määramise alused ja kestvus. (allikad: AMVS, KarS, KrMS)

Seadus	Paragrahv	Kohaldaja	Kestvus
KarS	69	kohus	pole määratud
KrMS	202	kohus või prokuratuur	10-240 tundi
AMVS	5	alaealiste komisjon	10-50 tundi, alla 13-aastane 10 tundi

Samuti annab seadusandja võimaluse kohaldada mõjutuvahendit – lepitamine - kahe erineva seaduse alusel: AMVS § 3 p 4 või KrMS § 203-2. Ühe seaduse erinevate paragrahvide alusel saab isikut vabastada karistusest ja kohaldada mõjutuvahendit allutamist käitumiskontrollile vastavalt KarS § 75 sätestatule. KarS § 87 alusel saab seda mõjutuvahendit kohaldada ainult alaealistele nii rahalisest karistusest või vangistusest vabastades, KarS § 74 alusel saab kohaldada nii alaealiste kui täisealiste suhtes, kuid ainult tingimisi vangistusest vabastades.

KarS § 75 sätestatud käitumiskontroll toob alaealisele kaasa veel ridamisi teisi kohustusi, millistes osad on kohustuslikud ja sarnaselt on sätestatud AMVS § 3 mõjutusvahenditena:

- elama kohtu määratud alalises elukohas,
- ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele;
- alluma kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitama talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta;
- saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks kauemaks kui viieteistkümneks päevaks;
- saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks.
- heastama kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks;
- mitte tarvitama alkoholi ja narkootikume;
- mitte omama, kandma ja kasutama relva;
- otsima endale töökoha, omandama üldhariduse või eriala kohtu määratud tähtajaks;
- alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud;
- täitma ülalpidamiskohustust;
- mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega;
- osalema sotsiaalabiprogrammis;
- alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud.

Järelevalvet erinevate mõjutusvahendite täitmise üle teostavad erinevad institutsioonid. Järelevalvet AMVS alusel tehtud mõjutusvahendi määramise täitmise üle teostab otsuse teinud alaealiste komisjoni sekretär koos mõjutusvahendi kohaldajaga, kes on kohustatud andma alaealiste komisjoni sekretärile informatsiooni, mille alusel hinnatakse mõjutusvahendite kohaldamise tulemuslikkust vähemalt kord kvartalis. Kui selgub, et alaealine ei täida talle määratud mõjutusvahendist tulenevaid kohustusi, määrab alaealiste komisjon uue mõjutusvahendi. KrMS § 202 alusel kohaldatud mõjutusvahendi üle peab järelevalvet teostama prokuratuur. KarS § 69 ja 87 alusel kohaldatud mõjutusvahendite täitmist kontrollib kriminaalhooldusametnik.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et alaealiste suhtes kohaldatavaid mõjutusvahendeid saab kohaldada erinevate seaduste alustel, samuti ühe seaduse mitmes sättes, paljud mõjutusvahendid on omavahel läbi põimunud ja täiendavad üksteist. Samuti on osad

mõjutusvahendid kohaldatavad ainult alaealiste suhtes, teisi saab kohaldada nii ala- kui täisealistele isikutele. See annab suurema hulga võimalusi neid mõjutusvahendeid paindlikumalt, vastavalt vajadusele kasutada ning leida alaealise vanusele, arengutasemele, tema poolt toime pandud kuriteo raskusele, tema varasemale käitumisele jne. tema suhtes efektiivne mõjutusvahend. Samas aga liigne keerukus ja erinevates õigusaktides reguleerimine võib raskendada alaealise suhtes õigetel alustel õige ja efektiivse mõjutusvahendi leidmist. Autori arvates on alaealisele parem, kui temaga tegeleb pigem sotsiaalinstants kui justiitsinstants - kriminaalne stigmatiseerimine pärsib tema sulandumist normaalsesse, hälveteta ellu.

1.3. Alaealiste kuritegevuse preventsoon ja mõjutuste osa selles

Suunamaks alaealisi õiguskuulekale käitumisele on erinevaid võimalusi, mida kokkuvõtvalt võib nimetada kriminaalpreventsooniks.

Mõiste preventsoon tähendab millegi ebasoovitava vältimist, ärahoidmist, tõkestamist ja ennetamist. Preventsiooni eestikeelseks vasteks võiks olla ennetustöö. (Laane ja Laane 1999:45) Kuritegevuse ennetamist võib defineerida kui abinõude rakendamist, mis lühema või pikema aja jooksul viivad kuritegude arvu vähenemiseni, kuna indiviidi valmidus kuritegusid toime panna väheneb või situatsioonid, mis aitavad kaasa indiviidi motivatsioonile kuritegu toime panna, vähenevad (Kuidas... 2002:15). Kriminaalpreventsiooni ehk kuritegevuse ennetamise eesmärgiks on erinevate institutsioonide koostöös kuritegevuse põhjuste ja soodustegurite vähendamine ning kuritegeliku käitumise ärahoidmine (Traat ja Markina 2005:50). Mida tõhusam on koostöö erinevate institutsioonide vahel, seda efektiivsem on kriminaalpreventsoon, mis koosneb paljudest omavahel tihedasti seotud ja põimunud osadest, mida suudavad mõjutada erinevad asutused ning koostöö nende vahel on vajalik.

Klassikaline käsitus võrdleb kriminaalpreventsiooni tervishoiu profülaktikamudeliga ning küllalt sageli kasutatakse preventsiooni kolmikliigitust (vt tabel 2).

Tabel 2. Preventsioonimudel (Brantingham & Faust 2009:555)

Kriminoloogia paradigma			
Primaarne	Sekundaarne	Tertsiaarne	
		Reform	Rehabilitatsioon
keskkonna projekteerimine; üldised sotsiaalsed ja füüsilised heaolu programmid; kuritegevuse ennetamise alane haridus	varajane identifitseerimine; õigusrikkumiseelne sõeluuring; individuaalne sekkumine; naabruskonna programmid	kogukonna keskne kohtlemine; institutsionaalne kohtlemine; karistus	treenimine; toetamine; järelevalve
		Teovõimetus	
		Institutsionaalne järelevalve (vahistatus)	

Primaarne preventsoon tegeleb selliste kuritegude toimepanemist mõjutavate teguritega nagu elamurajooni planeering ja elanike turvalisus ning toimetulek. Sellise preventsiooni

eesmärk on üldisi elutingimusi parandades vältida kuritegevuse soodustegurite mõju. (Graham & Bennett 1998:20) Esmane preventatsioon on tavaliselt pikaajaline, sisaldab endas mitmesuguste teenuste osutamist lastele ja peredele, näiteks kõrge kuritegevusega piirkondades, et parandada nende elukvaliteeti (Edovald 2005b:14).

Sekundaarne preventatsioon on töö nende elanikkonna gruppidega, kellel on kalduvusi saada kurjategijaks. Näiteks tuleb toetada lahutuse äärel olevaid peresid, õpiraskustes lapsi, käitumisraskustega noorukeid, noori töötuid jne. Sekundaarse preventiooni eesmärk on neutraliseerida kuritegevust soodustavate tegurite mõju riskirühmade seas (Graham & Bennett 1998:20). Teisene preventioon keskendub teadaolevatele riskirühmadele, et hoida ära nende sattumist delinkventide hulka (Edovald 2005b:14).

Tertsiaarne preventioon keskendub kuriteo toime pannud isikutele. See sisaldab õigusrikkuja õiget kohtlemist, rehabiliteerimist, sotsiaalsete ja kutseoskuste õpetamist või ka tema isoleerimist edaspidiste õigusrikkumiste ärahoidmiseks. (Graham & Bennett 1998:20) Kolmandane preventioon on suunatud kohtulikult karistatud õigusrikkujatele, vähendamaks korduvõigusrikkumiste arvu (Edovald 2005b:14).

Kirjeldatud liigituse puhul on autor seisukohal, et alaealiste mõjutamiseks sobib esmajoonel just kolmas ehk tertsiaarne preventioon, s.o kuriteo toime pannud alaealiste väärtushinnangute kujundamine läbi erinevate mõjutamiste, kuid seda tuleb kasutada koosmõjus teiste preventiooni liikidega, et saavutada kõige mõjusam tulemus. Alaealistel ei ole väärtushinnangud veel välja kujunenud ning neid on võimalik mõjutada seaduskuulekale käitumisele, kuid selle paremaks toimimiseks tuleb luua ka teised tingimused, keskkond, sotsiaalsed tingimused jne. Näiteks kui kuriteo toime pannud alaealine on probleemsest perest, siis lisaks tema suhtes mõjutusvahendi kohaldamisele tuleb tõenäoliselt tegeleda tema perega, pöörates tähelepanu, miks see pere on probleemne ning kuidas saaks peret aidata. Kõiki preventiooniliike tuleks vaadata omavahel seotud tervikuna kuna ühe osa „parandamine“ ei pruugi anda tulemust.

Kriminaalpreventiooni kolmetasandilist liigitust kasutatakse ka läbiviija alusel. Kriminaalõiguse süsteemis on selle rakendajateks politsei, kohtud ja korrektsioon (Brantingham & Faust 2009:557).

1) politsei tegevused

- primaarne – üldine takistamine (kohalolekuga); kodanike harimise programmid;

- sekundaarne – arukad juhtijad; sotsiaalse teenindusega seotud juhtimine (kergejõustikuprogrammid, perede kriisikeskused); patrulli korra tagamise tegevused (peatu ja otsi läbi kontaktid); sekkumine ja ümber suunamine (alkoholivõõrutus);
- tertsaarne – vahistamine ja süüdistamine; väärteo paranduslikud asutused. (Brantingham & Faust 2009:557)

2) kohtu tegevused

- primaarne – üldine takistamine (karm “eeskujulik” otsus);
- sekundaarne – kohtuotsuse eelne ümbersuunamine;
- tertsaarne – kohtuotsuse järgne ümbersuunamine; käitumise parandamine, rehabilitatsioon ja teovõimetus (karistuse läbi). (samas)

3) korrektsioonilised tegevused

- primaarne – üldine takistamine (läbi olemasolu);
- sekundaarne – töö ümbersuunamise programmidega;
- tertsaarne – uuendus (läbi karistuse, kogukondliku ja institutsionaalse kohtlemise); rehabilitatsioon (järelhoolduse, toetuse, treeningu ja järelevalve kaudu); teovõimetus (vahistamise abil). (samas)

Kõige mõjusamad preventsooniliigid on politsei tegevuse primaarne ja sekundaarne preventsoon, sest siis ei ole alaealiste käitumine veel kriminaalne. Teised preventsooniliigid on suunatud juba võitlusele tagajärgedega, mis on esmase ja teisese preventsooniga võrreldes kulukamad. Kuid samas peavad ka kõik teised preventsooniliigid efektiivsemalt töötama, sest paratamatult on inimesi, kelle suhtes ennetamine ei anna soovitud tulemusi.

Vastavalt sihtrühmale jaotatakse preventsoon (a) üldpreventsooniks ja (b) eripreventsooniks. Üldpreventsoon põhineb karistusähvardusel, mis tõrjub kõhklevat potentsiaalset kurjategijat eemale kuriteo sooritamisest. Karistatud inimene on ähvarduseks ja hoiatuseks teistele. Sellisele negatiivsele üldpreventsoonile on vastukaaluks positiivne üldpreventsoon, mille positiivne aspekt põhineb asjaolul, et karistusähvardus ja karistuse kohaldamine mõjuvad õiguskorda, selle toimejõudu ja elanikkonna õiguskuulekust tugevdavalt. Eripreventsoon on aga kolmesuguse sisuga: üldsuse kaitsmine seeläbi, et kurjategija isoleeritakse (kindlustamine), kurjategija taunimine läbi karistuse kohaldamise (hirmutamine) ja kurjategija selline mõjutamine, et ta enam kuritegusid toime ei paneks (kasvatamine). (Sootak 1997:64-68) Autori arvates on just viimast tüüpi eripreventsoon kuriteo toime pannud alaealiste suhtes kõige mõjusam, kuigi seadused annavad võimaluse

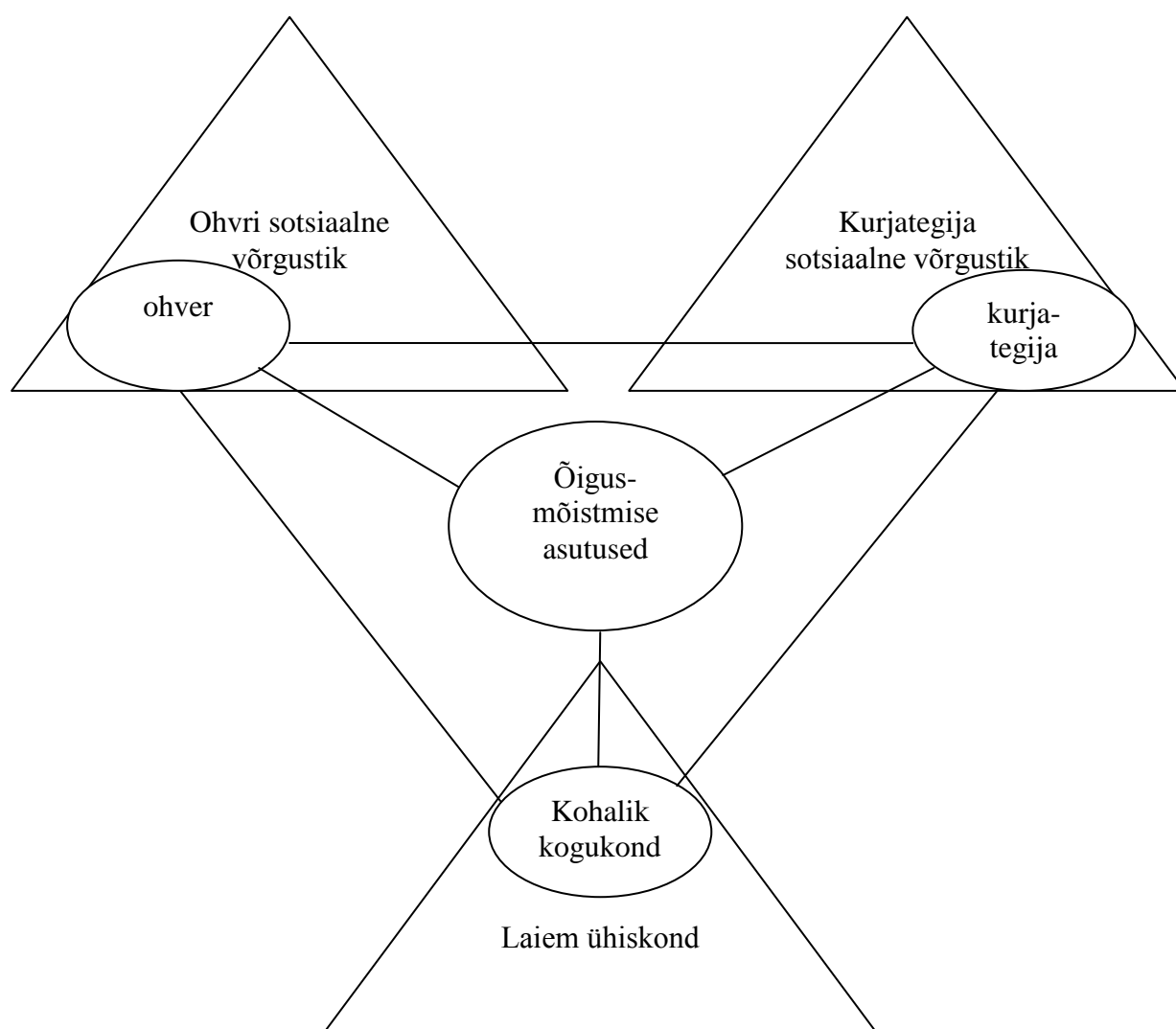
kasutada kõiki eripreventsiooni liike. Alaealist on võimalik mõjutada, tema väärtushinnanguid muuta ning just kasvatamine sobib selleks kõige paremini. Kui me alaealist hirmutame või isoleerime, siis see võib mõjuda alaealisele rängalt ning meie poolt soovitud tulemusele saavutatakse vastupidine. Alaealist koheselt kohtu alla andes ja teda süüdi mõistes võime tema ümber tekitada nõ. „nähtamatud seinad“ ning teda võidakse kogukonnast välja tõugata. See tekitab trotsi ning võib kaasa tuua negatiivse käitumise, kaasa arvatud uute kuritegude toimepanemise.

Alaealise suhtes kohaldatava mõjutusvahendi aluseks on just eripreventsioon sotsialiseerumise mõttes, s.t eesmärgiks on hoida ära uued õigusrikkumised. Karistamine ei ole eesmärk omaette, kasvatusvahendid peavad andma võimaluse saavutada eripreventiivne eesmärk – hoida ära retsidiiv. Siinjuures peavad ka kohaldatavad mõjutusvahendid olema stimuleerivad, võimalusi avavat laadi, välistamata kontrolli. (Sootak 1994:37) Negatiivne eripreventsioon tegeleb isiku hirmutamise, kuid positiivne preventioon parandab ja toob kuriteo toime pannud isiku ühiskonda tagasi. (Sootak 2007: 54) Autori seisukohalt täidavad just mõjutusvahendid positiivse preventiooni eesmärgi ning aitavad kaasa, et alaealist tagasi tuua ühiskonda ning tulevikus mitte toime panema kuritegusid.

Alternatiivina karistamisele on tänapäeval järjest rohkem hakatud rääkima taastavast õigusmenetlusest. (Braitwaite, 1998:232-344 ref Saar 2007:273). Taastav õigus on protsess, kus erinevad osapooled, kes on seotud konkreetse kuriteoga, lahendavad kollektiivselt, kuidas toime tulla pärast õigusrikkumist ning mis on õigusrikkumise mõju tulevikule.

Taastav õigusmenetlus kaasab aktiivselt ohvrid, kogukonna ja kurjategijad protsessi, mis seisneb kuriteo hukkamõistmises ning kuriteo toime pannud isiku poolse vastutuse tunnistamises ja kahju hüvitamises. See protsess lahendab kuriteoga tekkinud konflikti ja re-integreerib kurjategija ühiskonda. (Bazemore ja Umbreit 1995:296-316 ref Saar 2007:273) Taastava õiguse eesmärgiks on leida viis, kuidas tuua kurjategijad tagasi ühiskonda, mitte neid eemale tõugata. Põhieesmärgiks on vabatahtlik leppimine ohvrite, kurjategijate ja ühiskonna vahel. Üheks eesmärgiks on ka kurjategija re-intergreerida tagasi ühiskonda. (Traat ja Markina 2003:35)

Taastav õigus läheneb kuriteole probleemi lahendavalt ja see hõlmab mõlemad osapooled ning kogukonna, koos seadusega ette nähtud asutustega (vt joonis 2) (Marshall 2009:719).

Joonis 2. Taastava õiguse mudel (Marshall 2009:719).

Taastav õigus on üldmõiste, mis on välja mõeldud vastastikuse suhtlemise kohta. Taastav õigus nõuab dialoogi süüdlase ja kannatanu vahel, mis ei pea alati olema näost-näkkude suhtlus, vaid võib olla ka vahendatud suhtlemine. Kõige üldisemal tasandil nõuab dialoogi protsess seda, et inimesed oleksid kohustatud pidama teineteisega kahekõnet. Dialoogi protsess on dünaamiline ja vastastikuses seoses, kus üks isik võib muuta oma jutustust vastuseks teise isiku seletusele. (Cunneen & Hoyle 2010:14). Taastavas õiguses nähakse konflikti kurjategija ja ohvri ning kogukonna vahel ja sellest lähtuvalt tuleb karistamise

asemel lahendada konflikt kurjategija ning ohvri vahel. Kurjategija peab aru saama, millist kahju ta on põhjustanud ja selle üle häbi tundma ning just selle häbitunde kaudu kinnistuvad kurjategijal pro-sotsiaalsed normid ja väärtused. (Markina ja Märtsen 2008:37)

Taastava õiguse põhieesmärgid on järgmised:

- täielik tähelepanu osutamine ohvri vajadustele – materiaalsetele, rahalistele, emotsionaalsetele ja sotsiaalsetele;
- uue kuriteo ennetamine kurjategija kogukonda integreerimise läbi;
- võimaldab kurjategijal võtta endale aktiivset vastutust oma tegude eest;
- taasluuakse töötav kogukond, mis toetab kurjategija ja ohvri rehabilitatsiooni ning on aktiivne kuritegevuse ennetamises;
- võimaldab rakendada abinõusid, et vältida juriidilise õiguse eskaleerumist ja sellega seotud kulusid ning viivitusi (Marshall 2009:719-720).

Üheks oluliseks aspektiks, miks peaks taastavat õigust kasutama alaealiste puhul on, et alaealised on seotud sotsialiseerimise protsessi. Lapsepõlv on periood, kus antakse edasi enamuse formaalseid õpetusi kohase käitumise kohta. Perekond, kool ja kogukond õpetavad pidevalt noorele inimesele käitumisviise, soove ja eesmärke, mis on antud kogukonnale kohased. (Cunneen & Hoyle 2010:24). Alaealise delinkventse käitumise arengut mõjutavad mitmed individuaalsed, perekonna, eakaaslaste, kooli ja naabruskonnaga seotud tegurid. Suure tõenäosusega on lapse varases elustaadiumis tähtsamal kohal individuaalsed ja perekondlikud riskitegurid ning hilisemas eas muutub oluliseks eakaaslaste, kooli ja kogukonna mõju. Ükski konkreetne riskitegur ei selgita delinkventset käitumist üksikuna. Mida rohkem ilmneb lapse puhul riskitegureid või mida rohkem on valdkondi, milles riskitegurid ilmnevad, seda suurema tõenäosusega ja seda varasemas eas on lapsel delinkventse käitumise oht (Edovald 2005a:12). Alaealiste kuritegevus on rohkem sotsiaalne probleem ning sellele tuleks reageerida sotsiaalsete ja pedagoogiliste vahenditega, kuna alaealiste käitumise korrigeerimine on tulemuslikum (Ginter jt. 2000:17). Karistusõigusliku reageerimise ja sotsiaalse probleemi vahel puudub tihti põhjuslik seos ning alaealiste sotsiaalseid hoiakuid ja käitumismustreid ei saa mõjutada karistamisega, vaid selleks tuleb kasutada muid mõjutusvahendeid. Sõltuvuse ja välja kujunenud hoiakute muutmiseks on tõhusamaks tõenäoliselt mõjutamisvahendid kui karistamine. (Rask 2010:7) Karistusõiguse ülesandeks on alaealise puhul eelkõige uue kuriteo toimepanemise ärahoidmine, tema sotsiaalne järeleaitamine ning integratsioon. Alaealise mõjutamise eesmärgiks on esmajoones seega kasvatamine, mitte karistamine.

Karistuse määramisel tuleb seetõttu tähele panna, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerimisel. (Juhis... 2007:4) Raska (2008:37) pakub välja, et tuleks tegeleda mitte alternatiivkaristuste väljamõtlemisega, vaid tuleks leida alternatiive karistusele, mis on globaliseeruva kodanikuühiskonna ainumõeldav ülesanne.

Arvestades Eesti kriminaalpoliitika ja kriminoloogia arengusuundasid, tuleks kuriteo toime pannud alaealiste suhtes järjest rohkem kohaldada mitte karistamist vaid, olenevalt alaealisest ja tema poolt toime pandud kuriteost, erinevaid mõjutusvahendeid. Ka Riigikohtu esimees tegi Riigikogule ettepaneku, vähendamaks karistatud isikute osa ühiskonnas, arendada välja mittekaristusliku iseloomuga mõjutusvahendite süsteem (Rask 2010:11). Seda on rõhutanud ka Eesti seadusandja vastu võetud lastekaitseaduses, mis sätestab, et kuriteo toime pannud lapse karistamisel on kriminaalkaristus, eriti vabadusekaotus, äärmuslik abinõu, mida tuleb vältida ning kuriteo toime pannud laste suhtes kohaldatakse kõigepealt erinevaid mõjustusvahendeid: nõustamine, käendus, lepitamine, hooldus ning õiguserikkumisi ärahoidvad õppeprogrammid (LaKS § 34). Ka kohtlemispsühholoogia diskursuse üldine suund on seetõttu liikunud soovimatu käitumise eest soovitud käitumise kujundamisele. Kinnistamise abil luuakse uusi käitumisviise, karistamisega surutakse aga vaid alla olemasolevaid käitumisviise. (Saar 2007:259) Ka Riigikohtu kriminaalkolleegium on oma otsuses (3-1-1-43-06 14.06.2006.a) seisukohal, et alaealise puhul on karistuse eesmärgiks just uue kuriteo toimepanemise ärahoidmine, tema sotsiaalne järeleaitamine ning integratsioon; karistusõiguse vahendusel toimub nn pedagoogilise defitsiidi tasakaalustamine. Alaealise mõjutamise eesmärgiks on esmajoones seega kasvatamine, mitte karistamine. Karistuse mõistmisel tuleb seetõttu tähele panna, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel. Lisaks selle on muutunud ka ühiskonnas seisukohad, muutudes järjest liberaalsemate karistuste ehk mõjutamiste suunas. Näiteks Eestis läbi viidud kuriteoohvrite uuringust nähtub, et järjest on tõusnud inimeste arv, kes soovivad mõjutusvahendina üldkasuliku töö rakendamist ning väheneb inimeste hulk, kes soovivad karistamist. Televisori varastanud 21-aastasele mehele, kes on murdvarguses süüdi tunnistatud teist korda sooviti ÜKT-d 2000. a 51% küsitletutest, 2004. a 45%, 2009. a 57%. (Kuriteoohvrite ... 2010:76)

ÜKT määramisel tuleks arvestada, et töö iseloom oleks suunatud konkreetse teo tagajärgede hüvitamisega ohvrile, mis on kooskõlas ka taastava õigusega. Näiteks

kauplusevaras võiks üldkasulikku tööd teha selles kaupluses, kus ta varguse toime pani. Samuti võiks alaealisele määrata ÜKT-d reede õhtuti ja nädalavahetusel. See täidaks kahte eesmärki, esiteks oleks alaealine ohtlikel aegadel hõivatud ja kuritegude toimepanemiseks ei jätkuks aega. Teiseks aitaks see alaealisel paremini mõista oma teo tagajärgi ning sellest õigeid järeldusi teha. (Edovald 2005a: 29)

Uurimused on näidanud, et keskmisel taastava õiguse programmil on madalam taassüüdimõistmise määr, kui traditsioonilise karistusõiguse korral. Kurjategijad, kes osalesid taastava õiguse programmides, olid märkimisväärselt edukamad ning käitused võrreldes kontrollgrupiga seadusekuulekamalt. (Morris 2009:734) Autor on seisukohal, et just rehabiliteerimine ja ümberkujundamine on need, mis mõjutavad kuriteo toime pannud alaealist kõige efektiivsemalt ning seega ei olegi alaealist vaja karistada, vaid piisab tema suhtes erinevate mõjutusvahendite kasutamisest. Kuid siiski tuleb meeles pidada erandeid, näiteks raske kuriteo toime pannud alaealise või korduvalt kuritegusid toime pannud alaealise suhtes on siiski tarvis kohaldada ka karistust.

Kui aga on otsustatud alaealist karistada, siis tuleb alustada võimalikult leebest karistusest s.o rahalisest karistusest. Kui leitakse, et rahaline karistus ei ole alaealise mõjutamiseks piisav, siis on seadusandja andnud võimaluse alaealise suhtes kohaldada tingimisi või reaalselt vangistust, kuid viimast rakendatakse ainult erandjuhtudel. Alaealisele kohaldatav sanktsioon peab olema vajalik, tõhus ja võimalikult leebe. Oluline ei ole tema ühiskonnast isoleerimine, vaid tema edasist suhtumist ja käitumist tuleb mõjutada võimalikult igapäevases keskkonnas. Jätkuma peab alaealise normaalne areng ja perekonnasuhted. Peamine põhimõte on, et alaealisele mõistetakse vabaduskaotuslik või muu karistus vaid erandina ja üksikjuhtudel ning üldjuhul lahendatakse asi alternatiividega, alaealistele mõeldud mõjutusvahenditega. (Kranich 2004:8) Eesti seadusandja on andnud selleks erinevad võimalused, alaealist ei pea tingimata karistama, tema suhtes võib esmalt kohaldada erinevaid mõjutusvahendeid.

Kokkuvõtlikult tuleb alaealiste kuritegevuse ennetamisel arvestada seda, et alaealised ei ole veel välja kujunenud isikud ning kui nad on toime pannud kuriteo, siis eelkõige tuleb nende mõjutamist alustada leebematest vahenditest, et saavutada nende edasine õiguskuulekus. Alaealiste kuritegeliku käitumise vältimisel, ärahoidmisel ja tõkestamisel sobib seetõttu kasutada taastava õiguse põhimõtteid, mille kohaselt kaasatakse kurjategija aktiivselt protsessi, mille käigus peab seaduserikkuja tunnistama oma eksimust ning heastama kuriteoga tekitatud kahju, aidates seeläbi isikul re-integreeruda ühiskonda.

2. Alaealiste mõjutamine Pärnu maakonnas 2006-2010

2.1. Uurimuse teostamine

2004. a juulis viidi Eestis läbi kriminaalmenetluses põhimõtteline muudatus, mis võimaldab alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetada ja kohaldada mõjutusvahendeid. Kirjeldatud kriminaalmenetluse lõpetamise alused on osaliselt kehtinud juba kuus aastat, osaliselt neli aastat. Nimetatud ajavahemiku jooksul ei ole mõjutusvahendite efektiivsuse kohta uuringuid korraldatud ja mõjutamisvahendite kohaldamise mõju pole ka analüüsitud.

Magistritöö eesmärgiks on analüüsida alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise ja mõjutusvahendi kohaldamise efektiivsust võrreldes alaealiste karistamisega.

Töö uurimisküsimuseks on, et kas alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetamine ja mõjutusvahendi kohaldamine on tõhusam kui nende suhtes karistuse kohaldamine.

Empiirilise osa uurimisülesanneteks on anda ülevaade alaealiste poolt toime pandavatest kuritegudest ja alaealiste mõjutamistest, analüüsida alaealise hälbivat käitumist mõjutavaid tegureid ning hinnata mõjutamiste efektiivsust ja teha ettepanekuid alaealiste suhtes kohaldavate mõjutuste tõhustamiseks.

Empiirilise uurimuse läbiviimiseks esitati 13.01.2011. a Politsei- ja Piirivalveameti uurimistöde koostööstamise komisjonile taotlus statistiliste andmete kogumiseks ja ekspertintervjuude läbiviimiseks. 03.02.2011. a Politsei- ja Piirivalveameti uurimistöde komisjon andis vastava loa nr 1.3-13/1968.

Andmete kogumisel lähtuti triangulatsioonist, mis tähendab erinevatest allikatest ja erinevate meetoditega saadud andmete kasutamist (Creswell 2003:196). Antud töös juhindutakse meetoditriangulatsioonist, mis on mitme meetodi kombineerimine ühes ja samas uurimuses (Neuman 2003:139). Integreerides kvalitatiivse ja kvantitatiivse metodoloogia, saame kvalitatiiv-kvantitatiivse metodoloogia. See ei ole esimeste metodoloogiate ühend, vaid nende “sulam” – integraalne metodoloogia. Integreerimine tähendab sisuliselt uue meetodi loomist, kus mitte ei kombineerita ega liideta kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid võimalusi, vaid toimub loov ühendamine, kus üksikkomponendi tähendus ja funktsioonid võivad muutuda. (Õunapuu 2009) Selle metodoloogia abil on võimalik uuritava materjali avastatud kvaliteete vormistada kvantitatiivsel kujul. Kuna antud uurimuse ülesanne on laiem, kui ainult statistiliste

arvandmete analüüsimine ja interpreteerimine, siis on otstarbekas töö usaldusväärsuse saavutamiseks kasutada nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset meetodit.

Uurimistöö on jaotatud kuueks etapiks, mille käigus koguti uurimisandmed, teostati nende analüüs ja tõlgendamine (vt tabel 3).

Tabel 3. Uurimistöö etapid

Etapp	Ajavahemik
1. Uurimuse planeerimine ja ettevalmistamine, tutvumine kirjandusega	05.05.2010-17.02.2011
2. Statistika kogumine: 1) alaealiste kuritegevuse statistika kogumine 3) alaealiste mõjutamiste statistika kogumine	18.02-17.03.2011 08.03-25.03.2011
3. Statistika analüüs	18.02-27.03.2011
4. Kvalitatiivsete andmete kogumine: 1) poolstruktureeritud intervjuude läbiviimine 2) poolstruktureeritud intervjuude transkribeerimine	03-08.03.2011 05-13.03.2011
5. Poolstruktureeritud intervjuude analüüs	14-19.03.2011
6. Uurimistulemuste tõlgendamine ja arutelu	21-27.03.2011

Kvantitatiivne teadus on empiiriline, selle uurimiskäik on kindlapiiriline, täpselt ette määratud. Andmeid kogutakse mõõtmiste, eksperimentide või praktilise vaatluse abil. Tulemused on mõõdetavad ja kontrollitavad, saadud andmed saab esitada numbrite ja tabelite kujul, kvaliteedi määrab valimi suurus, küsimused (tüüp, järjestus, ühemõttelisus, ajakohasus). Andmed süstematiseeritakse ja analüüsitakse statistika erinevate meetodite abil. Vajadusel korrastatakse andmed tötluseks sobivasse vormi. Oluline on, et tulemust saaks üldistada kogu sihtrühmale. Sellist uurimisviisi kasutatakse küllaltki palju sotsiaal- ja ühiskonnateadustes. (Õunapuu 2009)

Kvantitatiivne metodoloogia tegeleb mõõdetavate tunnuste uurimisega (kogus, pikkus, kaal, hulk jt). Kvantitatiivsete meetodite eesmärkideks on saada võimalikult objektiivseid empiirilisi andmeid täpselt piiritletud objektide kohta, uurimismaterjali kogumine toimub meetodiga, mis võimaldab arvulist mõõtmist ja mõõtmistulemuste saamist ning järeldused tehakse uurimismaterjali statistilise analüüsi põhjal. (Õunapuu 2009)

Uuringu valimi moodustasid ainult Pärnumaal kuriteo toime pannud alaealised ja nende mõjutamine, kuna aastatel 2006 kuni 2010 on Eestis igal aastal kindlaks tehtud 2173 kuni 2785 kuriteo toime pannud alaealist, siis sellise hulga juhtumite läbiantalüüsimine võtaks liiga palju ressursi. Pärnumaa sai valitud ka seetõttu, et autor on ise kokku puutunud alaealiste kuritegevusega Pärnumaal ning Pärnumaa annab hea läbilõike Eestist, on olemas

suhteliselt suur linn Pärnu, väiksemad linnad-alevid Sindi, Kilingi-Nõmme, Vändra ja ka maapiirkonnad. Pärnumaa kohta tehtud järeldusi saab kasutada ka Eesti kohta, kuid kindlasti tuleb arvestada erinevate maakondade kriminogeense olukorraga, samuti kultuurilise taustaga. Ka tuleb arvestada Tallinna suuruse ja rahvaarvuga, mis omakorda mõjutab kuritegevuse avastamist. Mida rohkem kuritegusid konkreetses piirkonnas avastatakse, seda suurem on seal ka alaealiste kuritegevuse tase.

Kvantitatiivse meetodiga andmete kogumise võib käesoleva uuringu puhul jagada tinglikult kahte ossa. Esimeses osas koguti statistikat Eestis ja Pärnumaal kuriteo toime pannud alaealiste ja nende poolt toime pandud kuritegude kohta. Selleks kasutati Politsei- ja Piirivalveameti analüüsi ja andmelaoinfosüsteemi ALIS (edaspidi ALIS). Pärnumaal alaealiste suhtes lõpetatud kriminaalmenetluste ja alaealiste süüdimõistmise kohta saadi andmed justiitsministeeriumi andmebaasist kriminaalmenetlusregister (edaspidi KrMR). Kõik aruanded genereeriti Microsoft Excel tabelites ning töödeldi samas operatsioonisüsteemis.

18.02.2011. a genereeriti ALIS-ist ajavahemikul 01.01.2006. a kuni 31.12.2010. a Pärnu maakonnas alaealiste poolt toime pandud kuritegude aruanne, mille töötlemise alusel saadi ajavahemikul 01.01.2006. a kuni 31.12.2010. a Pärnumaal alaealiste poolt toime pandud kuriteod aastate kaupa, samuti kuriteoliikide kaupa. (vt Lisa 1, tabel 4)

21.02.2011. a genereeriti ALIS-ist ajavahemikul 01.01.2006 kuni 11.12.2010 Eestis alaealiste poolt toime pandud kuritegude aruanne ning 17.03.2011. a genereeriti ajavahemikul 01.01.2010. a kuni 31.12.2010. a Eestis alaealiste poolt toime pandud kuritegude aruanne. Selle töötlemise alusel saadi ajavahemikul 01.01.2006 kuni 31.12.2010 Eestis alaealiste poolt toime pandud kuriteod aastate kaupa, samuti kuriteoliikide kaupa. (vt Lisa 1, tabel 5)

18.02.2011. a genereeriti ALIS-ist ajavahemikul 01.01.2006. a kuni 31.12.2010. a Pärnu maakonnas kuriteo toime pannud isikute aruanded, nende töötlemise tulemusena saadi andmed aastate kaupa Pärnumaal kuriteo toime pannud isikute soo ja vanuse kohta. (vt. Lisa 1, tabel 6)

18.02.2011. a genereeriti ALIS-ist ajavahemikul 01.01.2006. a kuni 31.12.2010. a Eestis kuriteo toime pannud isikute aruanded, nende töötlemise tulemusena saadi andmed aastate kaupa Eestis kuriteo toime pannud isikute soo ja vanuse kohta. (vt. Lisa 1, tabel 7)

KrMR-st genereeriti aruanded Lääne Ringkonnaprokuratuuri Pärnu osakonna prokuröride poolt ajavahemikul 2006 kuni 2010 kuriteo alaealistena toime pannud isikute suhtes, kelle osas kriminaalmenetlus on lõpetatud. Neid andmeid töödeldes saadi aastate kaupa erinevatel alustel (KrMS § 201 lg 1, 201 lg 2, 202, 203 lg 1, 203 lg 6) lõpetatud alaealiste hulk, samuti nende jagunemine sooliselt. (vt Lisa 1 tabel 8)

KrMR-st genereeriti Pärnu maakohtu Pärnu kohtumajas ajavahemikul 2006-2010. a süüdi mõistetud alaealiste aruanded. Neid andmeid töödeldes saadi aastate kaupa alaealiselt kuriteo toime pannud isikute hulk ja nende sugu. Samuti alaealiste süüdimõistmiste jagunemine erinevate menetlusliikide kaupa. Andmed saadi ka grupis ja korduvalt kuriteo toime pannud alaealiste kohta. (vt Lisa 1 tabel 9)

Kahe viimatinimetatud aruande põhjal koostati ühine aruanne, millega selgusid alaealised, kes on saanud vähemalt kaks menetlusotsust, kuid kuna need aruanded sisaldavad alaealiste delikaatseid isikuandmeid, siis alaealiste nimed ja isikukoodid asendati numbritega (vt Lisa 1, tabel 10).

Ajavahemikul 01.01.2006 kuni 31.12.2010 Pärnumaal ja Eestis elavate alaealiste kohta võeti andmed Statistikaameti kodulehelt. Genereeriti aruanne aastate kaupa nii Pärnumaa kui Eesti kohta ja vanusegrupid 0-4, 5-9, 10-14 ja 15-19 aastat. Andmeid töödeldi Microsoft Excel'is. (vt Lisa 1, tabel 11 ja 12)

Kvalitatiivsete uurimismeetoditega keskendutakse sotsiaalse maailma uurimisele läbi isikute, kes selles vahetult osalevad. See lähtub seisukohast, mille kohaselt on kõik sotsiaalsed protsessid indiviidide ja ühiskonna vaheliste suhete loodud tulem. Sotsiaalseid fenomene tähendatakse vaid läbi inimeste tõlgenduse. (Bryman 2001:269-270) Uurimuse läbiviimisel juhindutakse kvalitatiivse intervjuerimise metoodilistest parameetritest ning enesekohasusest, erapooletusest, respondendi esmatahtsusest, standardiseerimise puudumisest, avatusest, paindlikkusest, elust kui protsessist, mõttearendusest ja selgitusest (Sarantakos 2005:270).

Valimi lähtekohaks on koguda võimalikult täpset informatsiooni karistuse efektiivsuse kohta alaealiste õigusrikkujatega kokkupuutuvatelt ametnikelt.

Uurimuse valimi moodustamisel lähtuti järgmistest kriteeriumitest:

- alaealise mõjutamisprotsessiga otsene kokkupuude kogu protsessi jooksul alates õiguserikkumise kindlakstegemisest kuni mõjutamise lõpuni – noorsoopolitseinik, alaealiste kriminaalasjade menetleja, prokurör, kohtunik, alaealiste komisjoni liige, kriminaalhooldusametnik;
- töötamise kogemus alaealistega vähemalt viis aastat;
- Pärnumaal töötavad ametnikud (kuna ka kogu kvantitatiivne uurimus on Pärnumaa kohta).

Kuna intervjuueeritavad lubasid magistritöös kasutada enda nime, siis tuuakse välja lõpliku valimi moodustanud kuue isiku nimed koos ametikohtade ja staažiga (vt tabel 13).

Tabel 13. Valimi andmed.

Nimi	Sugu	Vanus	Haridus	Eriala	Ametikoht	Staaž (aastat)	Staaž alaealistega töötamisel (aastat)	Intervjuu pikkus (min)
Anne Sillaots	N	56	kõrgem	juriidiline	ringkonna-prokurör	30	18	29
Kadi Kalmus	N	38	kesk-eri	sotsiaal-hooldus	alaealiste komisjoni sekretär	20	17	20
Aljona Lind	N	33	kõrgem	juriidiline	alaealiste menetleja	7	5,5	11
Janely Paju	N	38	kõrgem	eri-pedagoogika	kriminaal-hooldus-ametnik	13	6	27
Igor Pütsep	M	55	kõrgem	juriidiline	kohtunik	16	16	13
Karin Uibo	N	35	kõrgem	sotsiaaltöö-korraldus	noorsoo-politseinik	16	9	13

Andmete kogumiseks kasutatakse käesolevas uurimistöös poolstruktureeritud teemaintervjuusid. Intervjuu suur eelis teiste andmekogumismeetodite ees on paindlikkus, võimalus andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida. Intervjuu tegemise käigus on võimalik vastuseid täpsustada, samuti saab vajadusel esitada lisaküsimusi (Laherand 2008:177-178). Seega annab poolstruktureeritud intervjuu võimaluse pöörata tähelepanu intervjuueeritava mõttearendusele ning selle pinnalt esitada uusi küsimusi. Kõige enam kasutatakse avatud küsimusi, mis võimaldavad intervjuueeritavatel oma arusaamu

paremini väljendada. Esitatakse ka täpsustavaid ja suunavaid küsimusi, et saada põhjalikumat teavet uuritavast probleemist.

Andmete kogumine viidi läbi näost-näku vahetu intervjuerimise teel. See koosneb järgnevatest põhitunnustest: interaktiivne dialoog; suhteliselt mitteametlik stiil; temaatiline lähenemine; seisukohast, et teadmised on kontekstist lähtuvad ja kindlalt asetsevad (Hall, Hall 2004, 118-119).

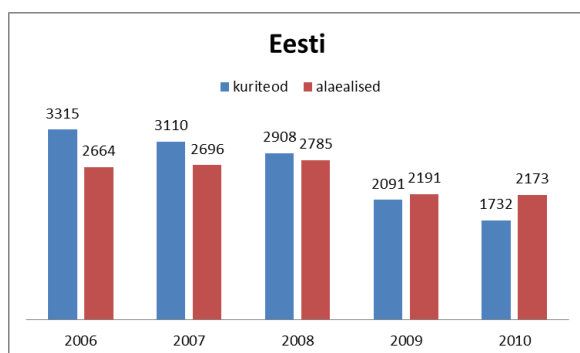
Intervjueritavatega võeti ühendust telefoni teel, tutvustati lühidalt uurimust ja selle eesmärki ning küsiti nõusolekut intervjuus osalemiseks. Kõik kuus isikut, kelle poole pöörduiti, olid nõus intervjuud andma. Kõigiga lepiti kokku intervjuerimiseks sobiv aeg ja koht. Läbiviimise koha valikul eelistati intervjueritava jaoks turvalist keskkonda ja seega kõigiga viidi intervjuud läbi nende töökohas. Intervjuerimisel kasutati tehnilistest abivahenditest diktofoni, olles eelnevalt saanud intervjueritavalt loa selle kasutamiseks. Intervjuude pikkus varieerus 11 minutist 29 minutini.

Kvalitatiivne analüüs algas transkribeerimise e litereerimisega, mille käigus muudeti salvestatud intervjuu tekstiks, sellele anti kirjalik kuju, mis võimaldas seda uuesti lugeda ja jõuda andmestiku esialgse liigendamiseni. Intervjuud transkribeeriti sõna-sõnalt. Litereeritud teksti kogunes 39 lehekülge. Sarnasused ja erinevused, mis tulid intervjuude sisu analüüsimisel esile, liigitati sobivatesse teemadesse ning neile anti sisu kirjeldav nimetus. Põhiteemad jaotati parema ülevaate saamiseks omakorda alateemadesse, mis on välja toodud „bold“ kirjas. Materjalide alusel tehtud üldistuste ja järelduste paremaks mõistmiseks ja illustreerimiseks kasutati intervjuutekstide tsitaate. Tekstist on välja jäetud osad, näiteks kordused, parasiitsõnad (noh, eks ole, nagu, onju jne), mitteasjakohane tekst, on tähistatud märgistusega /.../. Kuna intervjueritavad olid nõus oma nime kasutamisega, siis on iga tsitaadi juures välja toodud antud mõtet väljendanud respondendi nimi.

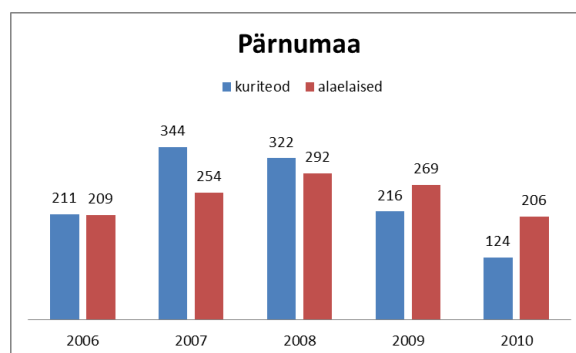
Valimisse kuuluvad isikud on teadlikud, et uuringu tulemused avaldatakse käesolevas magistritöös ning nad andsid esialgu oma suulise nõusoleku kasutada intervjuus väljendatud mõtteid ja viidata oma nimele. Hiljem, e-kirja teel, tutvudes koostatud litereeritud tekstidega, kinnitasid kõik intervjueritavad suuliselt antud lubadust.

2.2. Alaealiste poolt toime pandud kuriteod ja nende mõjutamine

Eestis on alates 2006. aastast alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv langenud 3315-lt 2173-le s.o 24,5%. Samal ajal kuritegusid toime pannud alaealiste hulk tõusis 2008. aastani, pärast mida on toimunud järsk langus 2908-lt 1675-ni s.o 42,4%. Osalt on see seletatav sellega, et kuriteo toime pannud alaealised on kindlaks tehtud järgmistel aastatel kui kuriteod toime pandi, kuid on langenud ka retsidiivsus, sest alates 2009. aastast jääb alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv alla kuriteo toime pannud alaealiste arvule. Sellest võib järeldada, et palju kuritegusid pannakse alaealiste poolt toime grupis (vt joonis 3). Kui Eestis on alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv alates 2006. aastast langenud, siis Pärnumaal algas langus alates 2007. aastast ning langes 344-lt 124-le s.o 64%. Nii nagu kogu Eestis jätkas kuriteo toime pannud alaealiste arv kasvu pärast kuritegude langustrendi algust ning tõusis 2008. aastaks 2785-ni. Pärast 2008. aastat hakkas ka kuriteo toime pannud alaealiste arv langema. 2009. ja 2010. aastal on alaealiste poolt toime pandud kuritegusid vähem kui kuritegusid toime pannud alaealisi, siin on põhjusteks, nagu eelnevalt öeldud, retsidiivsuse vähenemine ja kuritegude toime panemine grupis. (vt joonis 4).

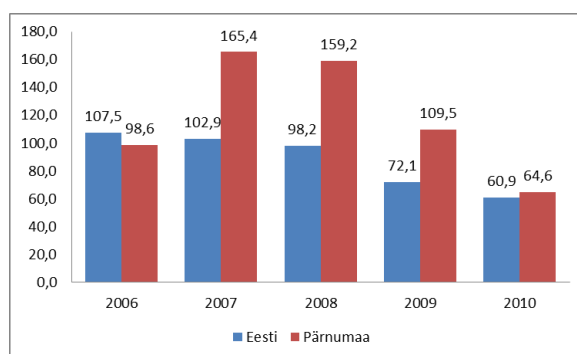

Joonis 3. Eestis kuriteo toime pannud alaealised ja nende poolt toime pandud kuriteod (allikas ALIS)

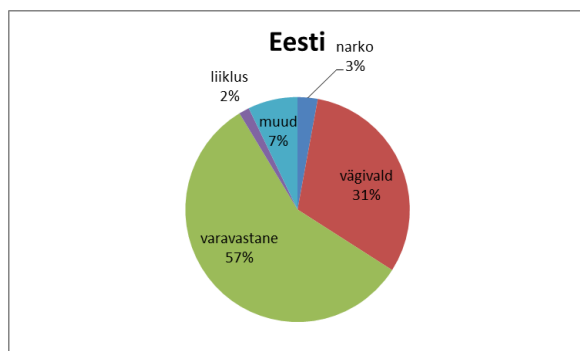
Joonis 4. Pärnumaal kuriteo toime pannud alaealised ja nende poolt toime pandud kuriteod (allikas ALIS)

Võrreldes Eestis ja Pärnumaal alaealiste poolt toime pandud kuritegusid 10 000 alaealise kohta on trend täpselt sama, mis alaealiste poolt toime pandud kuritegude osas. Eestis on langus alates 2006. aastast ja Pärnumaal alates 2007. aastast. Ainult 2006. aastal pandi Pärnumaal alaealiste poolt 10 000 alaealise kohta kuritegusid vähem toime kui Eestis tervikuna (Pärnumaal 98,6 ja Eestis 107,5 alaealiste poolt toime pandud kuritegu 10 000 alaealise kohta). Järgmistel aastatel pandi Pärnumaal alaealiste poolt rohkem kuritegusid 10 000 alaealise kohta toime kui Eestis, seejuures 2007-2009. aastatel oli see vahe praktiliselt 1,5 kordne. (vt joonis 5)

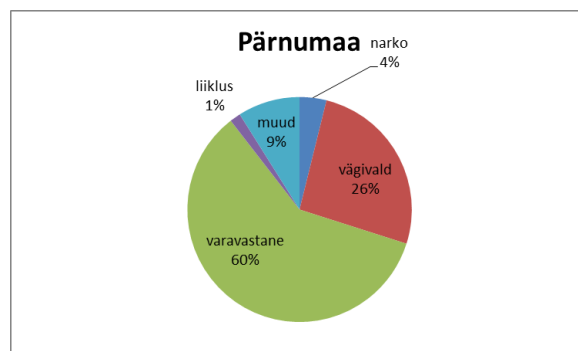

Joonis 4. Eestis ja Pärnumaal alaealiste poolt toime pandud kuritegusid 10 000 alaealise kohta. (allikas ALIS)

Antud töös vaadeldakse kuriteoliikidena narkokuritegusid (KarS 12. ptk.) vägivallakuritegusid (KarS 9. ptk., § 200, § 263), varavastased kuritegusid (Kars 13. ptk., § 266) ja liikluskuritegusid (KarS 23. ptk.). Nii Eestis kui ka Pärnumaal panevad alaealised kõige rohkem toime varavastaseid kuritegusid (Eesti 57%, Pärnumaa 60%). Sellele järgnevad vägivallakuriteod (26, 31). Suhteliselt marginaalseks jäävad narkokuriteod (3%, 4%), liikluskuriteod (2%, 1%) ja muud kuriteod (7%, 9%). (vt joonis 5, 6)

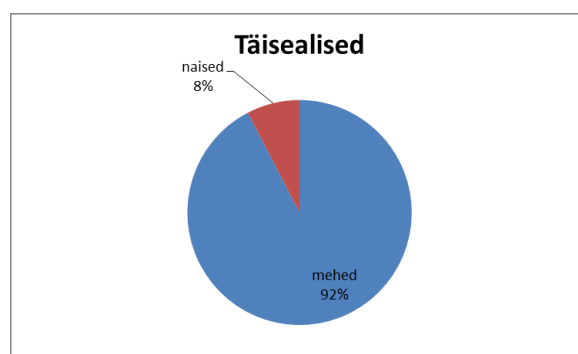
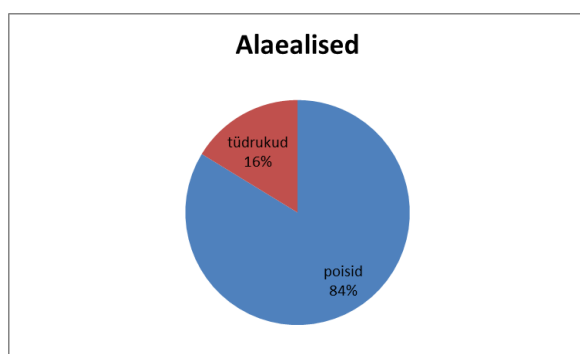
Joonis 5. Eestis alaealiste poolt toime pandud kuriteoliikide osakaalud. (allikas ALIS)

Joonis 6. Pärnumaal alaealiste poolt toime pandud kuriteoliikide osakaalud. (allikas ALIS)

Aastate lõikes kuriteoliikide dünaamika vastab praktiliselt kuritegusid toime pannud alaealiste arvu dünaamikale ning kõige rohkem mõjutab seda hulka just varavastaste ja isikuvastaste kuritegude hulk. Narkokuriteod ja liikluskuriteod alaealiste poolt toime pandud kuritegude muutusi praktiliselt ei mõjuta. (vt Lisa 1 tabel 4, 5)

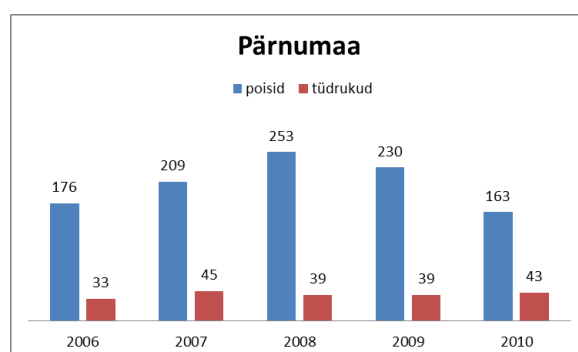
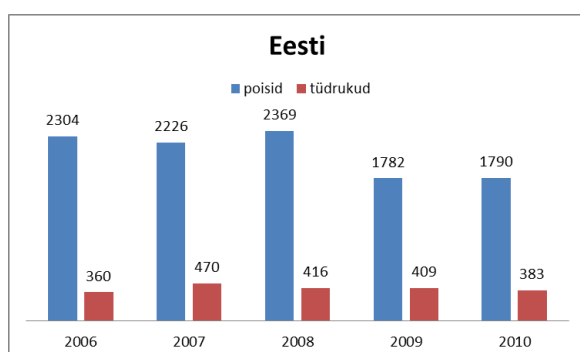
Nii nagu Pärnumaal on ka kogu Eestis kuriteo toime pannud alaealistest 16% tüdrukud ja 84 % poisid (vt joonis 7). Kuriteo toime pannud naissoost isikute hulk on alaealiste hulgas suurem kui täisealiste hulgas. Kuriteo toime pannud alaealistest on 16% tüdrukud, samas täisealistest on 8% naised (vt joonis 8).

Joonis 7. Pärnumaal kuriteo toime pannud alaealised soo järgi. (allikas ALIS)

Joonis 8. Pärnumaal kuriteo toime pannud täisealised soo järgi. (allikas ALIS)

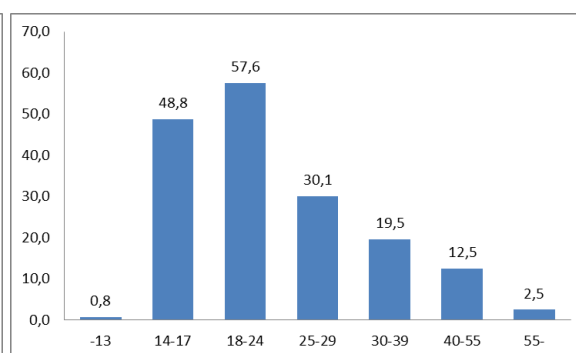
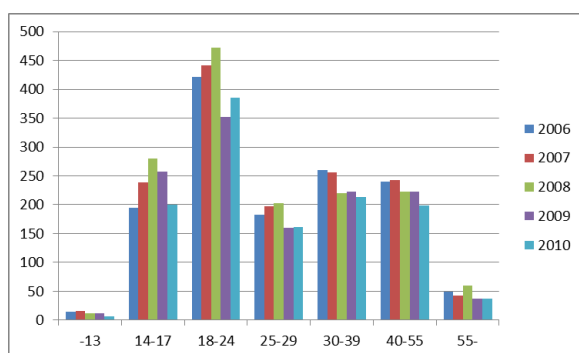
Kuritegusid toime pannud alaealiste tüdrukute arv on aastatel 2007-2010 langenud 470-lt 383-le, samas Pärnumaal on see olnud samal ajavahemikul 39 ja 45 vahel. Kuritegusid toime pannud poisse oli kõige rohkem 2007. aastal, Eestis 2369 ja Pärnumaal 253 ning kõige vähem Eestis 2006. aastal 360, Pärnumaal 2010. aastal 163. (vt joonis 9, 10)

Joonis 9. Eestis kuriteo toime pannud alaealised aastate kaupa soo järgi. (allikas ALIS)

Joonis 10. Pärnumaal kuriteo toime pannud alaealised aastate kaupa ja soo järgi. (allikas ALIS)

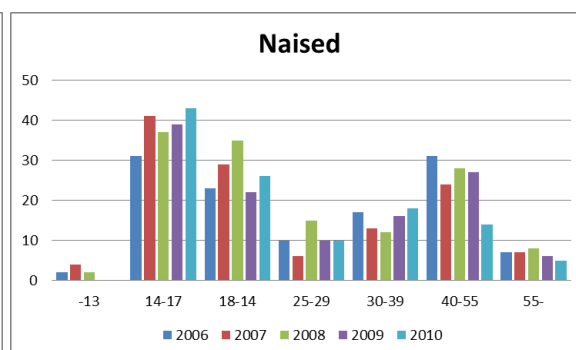
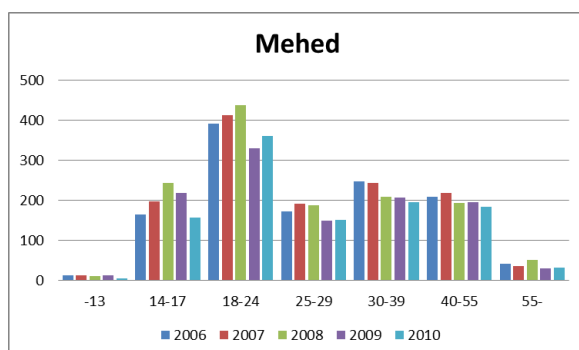
Pärnumaal pannakse kõige rohkem kuritegusid toime vanuses 18-24 aastat, järgneb 14-17-aastaste vanusegrupp, 30-39-aastaste ja 40-55-aastaste vanusegrupp. (vt joonis 11) Kuid arvestades seda, et need vanusgrupid ei ole võrdselt jaotunud, näiteks 14-17-aastaste hulgas on nelja aastakäigu inimesed, samas 30-39-aastaste hulgas on kümne aastakäigu inimesed, siis objektiivsema ülevaate annab joonis 12, kus on kujutatud keskmiselt iga aastakäigu kohta kuritegusid toime pannud isikute arv vastavas vanusegrupis. Selle arvutuse alusel pannakse samuti kõige rohkem kuritegusid toime vanusegrupis 18-24 aastat. Igal aastal paneb selles vanusegrupis kuritegusid toime keskmiselt 57,6 ühel aastakäigul sündinud isikut, järgnevad 14-17-aastased (48,8 isikut) ja 25-29-aastased (30,1 isikut). Teistel vanusegruppidel jääb see suhtarv juba alla 20-ne. (vt. joonis 12)

Joonis 11. Pärnumaal kuriteo toime pannud isikud vanusegruppide järgi. (allikas ALIS)

Joonis 12. Pärnumaal kuriteo toime pannud ühel aastakäigul sündinute suhtarvud vanusegruppide järgi (allikas ALIS)

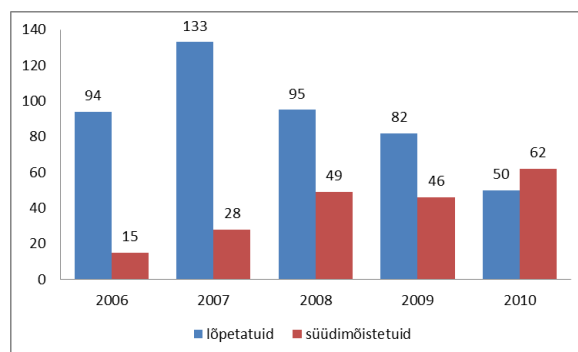
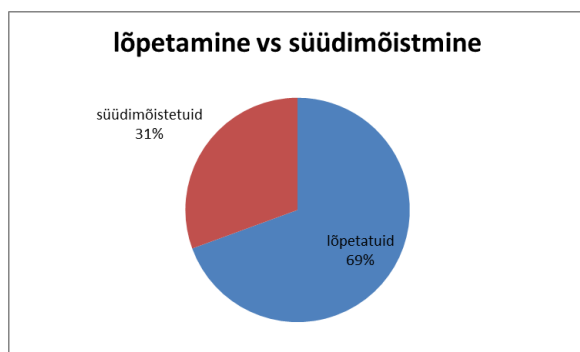
Kui meeste hulgas on kõige aktiivsem kuritegusid toime panev vanusgrupp 18-24-aastased (joonis 13), siis naissoo puhul on kõige aktiivsem kuritegusid toime panev vanusgrupp 14-17-aastased (joonis 14). Naiste hulgas paneb võrreldes teiste vanusegruppidega kuritegusid rohkem toime 40-55-aastaste vanusgrupp.

Joonis 13. Pärnumaal kuriteo toime pannud mehed vanusegruppide kaupa. (allikas ALIS)

Joonis 14. Pärnumaal kuriteo toime pannud naised vanusegruppide kaupa. (allikas ALIS)

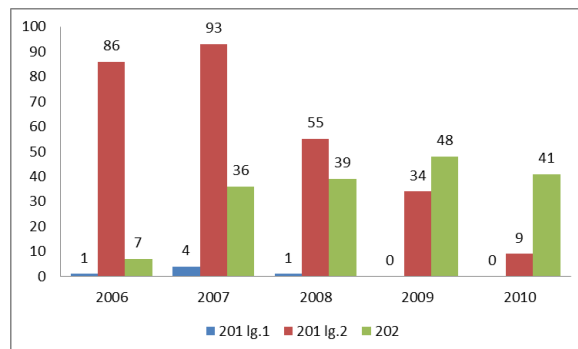
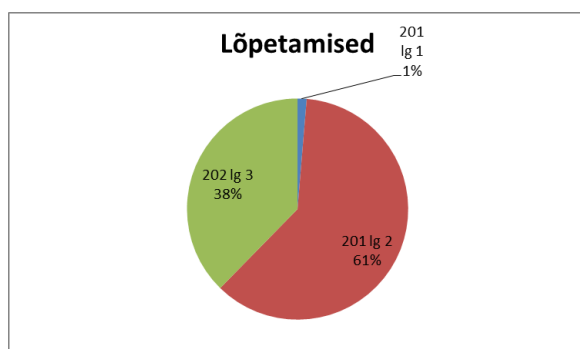
Ajavahemikus 2006-2010 kohaldati 69% alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamist ning 31% mõisteti kohtu poolt süüdi (vt joonis 15), kuid aastate jooksul on kriminaalmenetluse lõpetamiste arv vähenenud, samas aga süüdimõistmiste arv kasvanud. Kui 2006-2009. aastal suurema hulga alaealiste suhtes kriminaalmenetlus lõpetati, siis 2010. aastal mõisteti alaealisi rohkem süüdi. (joonis 16)

Joonis 15. Pärnumaal alaealiste suhtes tehtud menetlusotsuste osakaalud. (allikas KrMR)

Joonis 16. Pärnumaal alaealiste suhtes tehtud menetlusotsused aastate kaupa. (allikas KrMR)

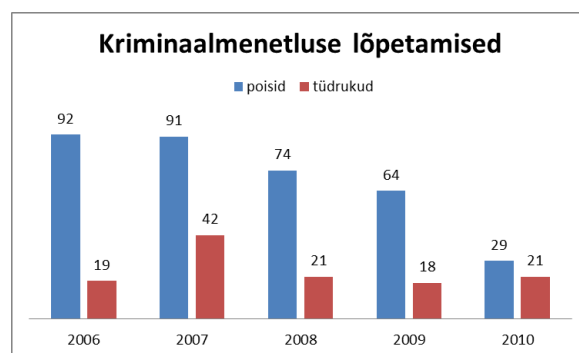
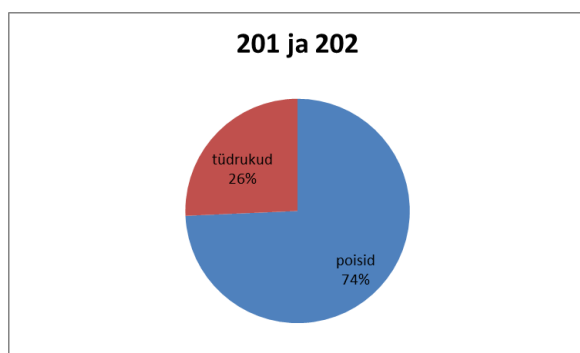
Ajavahemikus aastatel 2006-2010 kuriteo toime pannud alaealiste suhtes lõpetatud kriminaalasjadest lõpetati 61% KrMS § 201 lg 2 alusel, 38% KrMS § 202 alusel ja 1% KrMS § 201 lg 1 alusel. Sellel ajavahemikul alaealiste suhtes KrMS § 203-1 alusel ühtegi kriminaalmenetlust ei lõpetatud. (vt joonis 17) Kui enamus kriminaalmenetlusi alaealiste suhtes lõpetati KrMS § 201 lg 2 alusel, siis 2009. ja 2010. aastal lõpetati rohkem juba KrMS § 202 alusel. (vt joonis 18) KarS § 203 alusel (karistuse ebaotstarbekus) lõpetati 2006.-2010. aastal 13 alaealise suhtes (vt Lisa 1 tabel 8)

Joonis 17. Pärnumaal alaealiste suhtes tehtud kriminaalmenetluse lõpetamiste osakaalud. (allikas KrMR)

Joonis 18. Pärnumaal alaealiste suhtes tehtud kriminaalmenetluse lõpetamised aastate kaupa. (allikas KrMR)

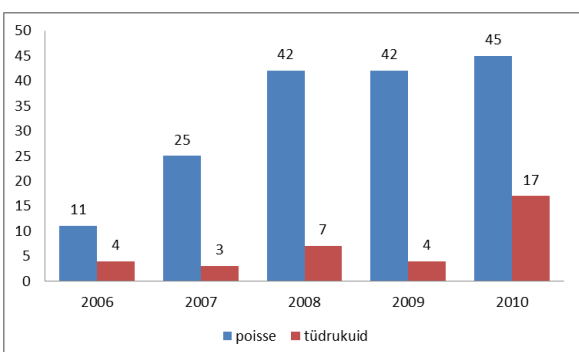
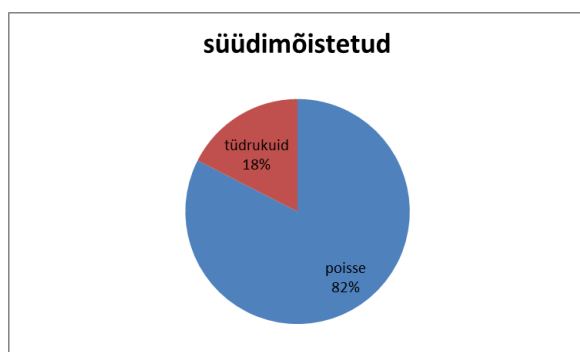
Alaealistest, kelle suhtes kriminaalmenetlus lõpetatakse, moodustavad 26% tüdrukud ja 74% poisid (joonis 19). KrMS § 201 lg 1 alusel on kriminaalmenetlus lõpetatud ainult poiste suhtes (6 poissi), tüdrukute suhtes sel alusel lõpetatud ei ole (vt. Lisa 1 tabel 8). Kui 2006. aastal lõpetati suurem osa kriminaalmenetlusi poiste suhtes (92 poissi ja 19 tüdrukut), siis 2010. aastal on need arvud praktiliselt võrdsustunud (29 poissi, 21 tüdrukut) (vt. joonis 20).

Joonis 19. Pärnumaal kriminaalmenetluse lõpetamine soo alusel. (allikas KrMR)

Joonis 20. Pärnumaal kriminaalmenetluse lõpetamine soo alusel aastate kaupa. (allikas KrMR)

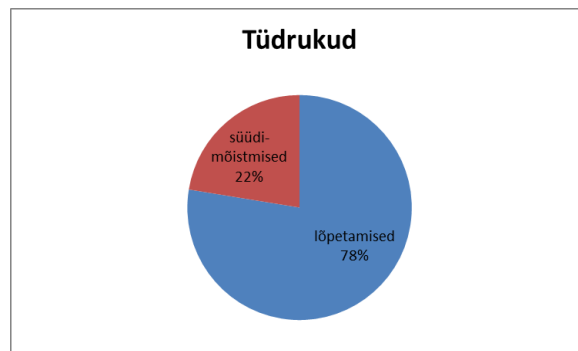
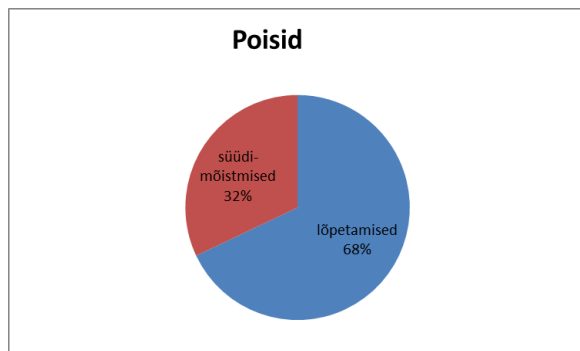
Kuriteo alaealisena toime pannud süüdimõistetutest moodustasid 18% tüdrukud ja 82% poisid (vt. joonis 21). 2008.-2010. a on süüdi mõistetud poiste arv olnud stabiilne – 42-45, kuid järsult on suurenenud tüdrukute arv – 7-lt 17-le (vt. joonis 22). Seega 2010. aastal võrreldes 2008. aastaga süüdimõistetute arvu suurenemine (49-62) on just tüdrukute arvelt (vt. joonis 16, 22)

Joonis 21. Pärnumaal süüdi mõistetud alaealised sugude järgi. (allikas KrMR)

Joonis 22. Pärnumaal süüdi mõistetud alaealised sugude järgi aastate kaupa. (allikas KrMR)

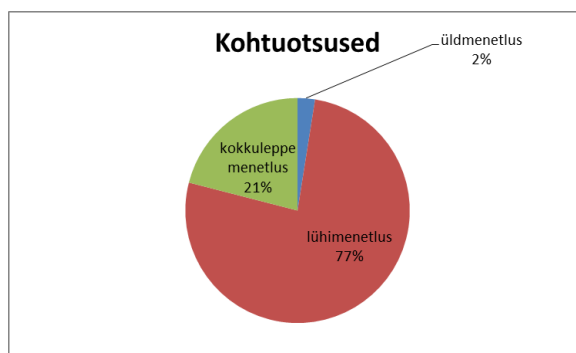
Alaealisena kuriteo toime pannud poiste hulgas mõistetakse süüdi 32% poistest ja 68% osas kriminaalmenetlus lõpetatakse KrMS §-de 201 või 202 alusel. (vt joonis 23) Tüdrukutest mõistetakse süüdi 22% ja kriminaalmenetlus lõpetatakse 78% osas. (vt joonis 24) Aastate lõikes poiste hulgas kriminaalmenetluste osakaal langeb ja süüdimõistmiste osakaal suureneb (2006. a 92 – 11, 2010. a 29 – 45), kuid tüdrukute hulgas on läbi aastate lõpetamiste osakaal suurem ning süüdimõistmiste osakaal väiksem (2006. a 19 – 4; 2010. a 21 – 17) (vt joonised 20, 22)

Joonis 23. Pärnumaal poiste suhtes tehtud menetlusotsuste osakaalud. (allikas KrMR)

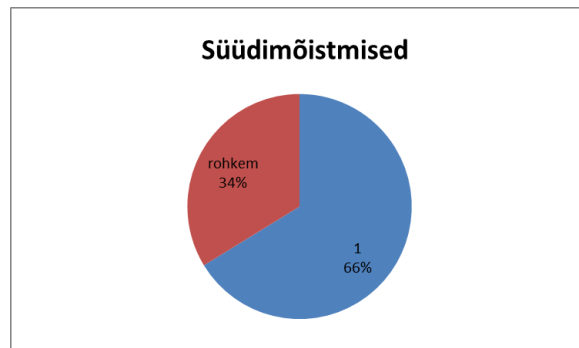
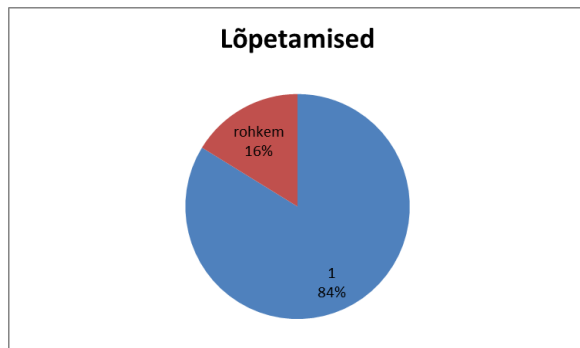
Joonis 24. Pärnumaal tüdrukute suhtes tehtud menetlusotsuste osakaalud. (allikas KrMR)

Enamus alaealistest (77%) mõistetakse süüdi lühimenetluse korras, 21% mõistetakse süüdi kokkuleppemenetluse käigus ning ainult 2% mõistetakse süüdi üldmenetluse korras. (vt joonis 25)

Joonis 25. Pärnu Maakohtu Pärnu kohtumajas süüdi mõistetud alaealiste jagunemine menetlusotsuste alusel. (allikas KrMR)

Kuriteo toime pannud alaealiste retsidiivsusest ülevaate saamiseks võeti aluseks alaealised, kelle suhtes 2006.-2009. aastal on kriminaalasi lõpetatud või kes on süüdi mõistetud, 2010. aasta jäi ainult kontrollaastaks. Ajavahemikus aastatel 2006.-2009. on kriminaalmenetlus lõpetatud 378 alaealisena kuriteo toime pannud isiku suhtes, sealjuures ajavahemikus 2006.-2010. a neist 318 isiku suhtes uut menetlusotsust tehtud ei ole, seega need isikud ei ole uut kuritegu toime pannud. (vt Lisa 1 tabel 10) Ajavahemikul 2006.-2009. mõisteti süüdi 80 alaealist, neist korduvalt 11. 2010. aastal pani uue kuriteo toime veel 3 varemkaristatud alaealist. (vt Lisa 1 tabel 10) Ajavahemikul 2009.-2010. lõpetati KrMS § 203 alusel (karistuse ebaotstarbekus) 13 alaealise suhtes kriminaalmenetlus (vt Lisa 1 tabel 4), mis tähendab, et ka neid oli varem kriminaalkorras karistatud. Seega panid 27 süüdi mõistetud alaealist toime uue kuriteo. Eeltoodu alusel võib öelda, et 16% alaealisena kuriteo toime pannud isikutest, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud, panevad toime uue kuriteo (vt joonis 26), samas aga süüdimõistetutest panevad uue kuriteo toime juba 34% alaealisena kuriteo toime pannud isikut (vt joonis 27). Seega on alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamine efektiivsem kui nende süüdimõistmine.

Joonis 26. Aastatel 2006-2009 ühel korral kriminaalmenetlus lõpetatud vs mitu menetlusotsust. (allikas KrMR)

Joonis 27. Aastatel 2006-2009 ühel korral süüdi mõistetud vs. mitu menetlusotsust. (allikas KrMR)

Kvantitatiivse uuringu kokkuvõtteks võib öelda, et Eestis on langenud alaealiste kuritegevus alates 2007. aastast, Pärnumaal 2008. aastast nii absoluutarvuna kui ka suhtarvuna 10 000 alaealise kohta. Ka kuriteo toime pannud alaealiste arv on langenud alates 2008. aastast. Alates 2009. aastast ületab kuriteo toime pannud alaealiste arv alaealiste poolt toime pandud kuritegude arvu. Alaealised panevad toime kõige rohkem varavastaseid kuritegusid (Eestis 57% ja Pärnumaal 60%) ning isikuvastaseid kuritegusid

(Eestis 31% ja Pärnumaal 26%). Kuritegusid toime panevatest alaealistest moodustavad 16% tüdrukud, täisealistest 8% naised. Meestest on kõige aktiivsem kuritegusid toime panev vanusegrupp 18-24-aastased, naistest 14-17-aastased.

Kuriteo toime pannud alaealiste suhtes Pärnumaal 69% suhtes lõpetatakse kriminaalmenetlus ja 31% mõistetakse süüdi. Tüdrukutest lõpetatakse menetlus 78% ja poistest 68% suhtes. Kriminaalmenetlus lõpetatakse kõige rohkem KrMS § 201 lg 2 alusel (61%), kuid aasta-aastalt kasvab KrMS § 202 alusel lõpetamiste osakaal. Alaealiste süüdimõistmisel kasutatakse kõige rohkem lühimenetlusi (77%) ja kokkuleppemenetlusi (21%). Üldmenetlusi kasutatakse 2% juhtudest, samas kiirmenetlust alaealiste suhtes ei kasutata.

Alaealistest, kelle suhtes kriminaalmenetlus on lõpetatud, panevad uue kuriteo toime 16%, süüdimõistetutest paneb uuesti kuriteo toime 34%, seega alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetamine on efektiivsem kui nende süüdi mõistmine.

2.3. Pärnumaa eksperdid alaealise hälbivat käitumist mõjutavatest teguritest

Alaealiste mõjutamise erisused. Kõik intervjueeritavad olid seisukohal, et alaealised ei ole oma arengutasemelt võrreldavad täisealistega, nad ei saa veel aru oma käitumise tagajärgedest ja on väga kergesti mõjutatavad. Just seetõttu tuleb alaealiste suhtes kasutada leebemat mõjutamist, mõjutusvahendite kohaldamist ja leebemaid karistusi. Autori arvates tuleks alaealisi samuti kohelda leebemalt kui täisealisi ning ka seadusandja on ette näinud alaealistele kriminaalmenetluse lõpetamise alused, karistusest vabastamise alused ja mõjutusvahendid, samuti on karistamise puhul alaealistele ette nähtud madalamad karistuse ülemmäärad.

„Alaealiste arusaamisvõime oma teo keelatuses on ju sellevõrra madalam, et nende arengutase ei ole lõpule jõudnud ei psüühilises, psühhiaatrilises ega isegi füüsilises mõttes, et järelikult ei saa olla need võrdsed, need karistused.“ (A.Sillaots)

„Alaealisi tuleks ikkagi esiteks võib-olla karistada natuke leebemalt ja teiseks alaealiste puhul tuleb kindlasti arvestada nende niisuguseid arengulisi iseärasusi, sotsiaalset tausta ja võimalusi selliseks rehabilitatsiooniks.“ (K.Kalmus)

„Alaealiste puhul tuleks hästi oluliselt arvestada asjaolu, et anda neile rohkem võimalusi enne, kui määrata rangeid karistusi. Arvestada nende arengupsühholoogilisi eripärasid või erisusi“. (J.Palu)

Alaealise mõjutamisel kaalutletakse erinevaid tegureid. Alaealiste mõjutamisel tuleb arvestada väga paljude erinevate teguritega, mida saab tinglikult jagada kaheks: ühed, mis puudutavad alaealist ennast ja tema käitumist ning teised, mis puudutavad tema poolt toime pandud tegu. Need tegurid on omavahel tihedalt seotud ning arvestada tuleb neid ühe tervikuna, kuid ühed omavad mõneti suuremat kaalu kui teised. Nii enamus spetsialiste kui ka autor on seisukohal, et kõige rohkem mõjutab alaealise käitumist tema arengutase. Alaealise arengutasemest lähtuvalt tuleks erinevalt mõjutada 14-aastast isikut, kes ei saa aru veel oma käitumisest ja 17-aastast isikust, kes juba saab aru oma käitumisest ja selle tagajärgedest. Samuti mõjutab alaealise käitumist tema iseloom ja sotsiaalsed võimed, kuidas ta oma eluga hakkama saab. Alaealise käitumist mõjutab ka elukeskkond, kus alaealine kasvab, tema vanemad, kool, sõbrad jne. samuti see, millega alaealine tegeleb, kas ta õpib või töötab. Kõige selle kohta peab kriminaalhooldusametnik koostama kohtueelse ettekande.

„...kui on ikkagi inimene neliteist kuni viisteist, kujutage ette, ta on justnagu lapseast väljumal, et seal on nagu üliarusaadav, et tema arusaamad tema teo keelatusel, ükskõik kui rasked need on, on ikkagi nii nõrgalt arenenud.“ (A.Sillaots)

„... kui me oleme mingisugust konkreetset alaealise õigusrikkumist arutanud, siis me ei ole niivõrd keskendunud selle õigusrikkumise faktile endale, kuivõrd üldse sellele alaealisele, tema üldisele iseloomustusele, tema hakkamasaamisele, tema õiguskuulekusele, tema koolikohustuse täitmisele. / .../ Nii et ikkagi me lähtume konkreetset alaealisest, kuidas ta ühiskonnas toime tuleb.“ (K.Kalmus)

„... saangi anda prokurörile pildi, kes see alaealine selle kuriteo taga on. Et ta saaks üldse arvestada mingeid sotsiaalmajanduslikke erisusi või isikuerisusi, käitumist või mingeid eritingimusi, mis on siis psüühilised probleemid või mingid käitumuslikud probleemid ...“ (J.Palu)

„Vanus, kogu senine käitumine, mis on näha ju nendest iseloomustavatest andmetest, sest tegelikult on ju tõendamisesemete hulka kuuluvad ka need iseloomustavad materjalid, need peavad olema toimikus. Ja siis see kuidas ta siin käitub, kuidas ma näen, kuidas ta emaga läbi saab, isaga läbi saab.“ (A.Sillaots)

Spetsialistide arvates tuleks kuriteo toime pannud alaealise suhtes karistuse või mõjutusvahendi kohaldamisel arvestada ka alaealise varasemat käitumist, kas ta on varem toime pannud väärteid või kuriteid, kuidas ta on täitnud koolikohustust. Samuti vaadatakse ka seda, kas alaealise suhtes on varem kohaldatud mingisugust mõjutusvahendit või karistust, kuidas need on alaealise käitumist mõjutanud, kas on olnud efektiivsed või mitte. Autor on seisukohal, et ka neid aspekte tuleb arvestada alaealise mõjutamisel. Näiteks, kui alaealine on juba korduvalt kuriteid toime pannud ning tema suhtes erinevaid mõjutusvahendeid kohaldatud, kuid ta jätkab kuritegude toimepanemist, siis oleks mõistlik tema suhtes juba karistust kasutada, sest mõjutusvahendid tema suhtes ei anna oodatavat tulemust.

„... Kas ta on siis varem toime pannud midagi, kas ta on väärteos midagi toime pannud...“ (A.Lind)

„... vaatame karistuse mõistmisel, kas teda on varem kohtulikult karistatud ja kui on karistatud, siis millise karistustega on teda karistatud, /.../ kui varem karistamata ja on mõistlik, ta teeb selle töö ära, siis kahtlemata üldkasulik töö on väga tihti alaealiste suhtes kasutatud.“ (I.Pütsep)

„Aga kui ma juba näen, et ta on kaks korda saadetud komisjoni ja ta on mul jälle siin kabinetis, siis päris kindlasti on vaja valida rangem mõjutusvahend ehk siis tuleb juba 202. 202 lubab ju rakendada tema suhtes ka rahalist karistust või üldkasulikku tööd.“ (A.Sillaots)

Mõnede intervjueeritavate (noorsoopolitseinik, alaealiste asjade menetleja, kriminaalhooldusametnik) arvates tuleks mõjutusvahendi või karistuse kohaldamisel arvesse võtta kuriteo raskusastet, samuti alaealise rolli kuriteo toimepanemisel. Samas alaealiste prokuröri arvates kuriteo raskusastet arvesse võtta ei tuleks. Tema arvates võib ka praktiliselt kõigi kuritegude eest kohaldada mõjutusvahendeid, kuid oluline on tema arvates just see, et kuriteo toime pannud alaealisele mõjuks talle kohaldatud karistus või mõjutusvahend. Autor on seisukohal, et samamoodi nagu me arvestame alaealise isikut, peame arvestama toime pandud kuriteo raskust ja selle tagajärgi, kuid peame alaealiste puhul just välja selgitama asjaolud, miks ta selle kuriteo toime pani, milline on tema roll jne.

„ ... puhtalt inimeste õigustunde vastane on see kui röövimine ära lõpetada. /.../ Ja niisugused grupis toime pandud magusavargused ja siis sihipärane ettekavatsetud röövimine on ikka klass erinevad ja neid tuleb käsitleda erinevalt.“ (J.Palu)

„ ... üks asi on kuriteo raskusaste, ...“ (A.Lind)

„ ... üldkasulikku tööd näiteks on määratud nii isikuvastastes kuritegudes kui varavastastes kuritegudes, kui ka avaliku korra vastastes kuritegudes. Oluline on see, et ma tajun, et näiteks selle üldkasuliku töö tegemise ajal või siis piisavalt mõjub ka see komisjoni ees seismine, ...“ (A.Sillaots)

Kuriteo toime pannud alaealist vaadatakse individuaalselt, kuid Eestis ühtse mõjutamise praktika kujundamiseks käib regulaarselt koos alaealistega tegelevate prokuröride ümarlaud, kus lepatakse kokku ühtne mõjutamis- ja karistuspraktika, menetluspraktika, milliste kuritegude puhul ja millal võib kriminaalmenetluse lõpetada, mille alusel lõpetada, millal kohtu alla anda jne.

„ ... on olemas spetsialiseerunud prokuröride ümarlauad ja seal ümarlauas ongi kokku lepitud vastava eriala prokuröride vahel, et oleks ühtlane karistuspraktika üle Eesti, millal võib alaealise suhtes kas valida Kriminaalmenetlusseadustiku paragrahvi 201 ehk siis lõpetamine ja alaealiste komisjoni saatmine, millal Kriminaalmenetlusseadustiku paragrahv 202 ehk siis oportuuniteedi kaalutlusel lõpetamine, millal lepitada, millal anda inimene kohtu alla ... “ (A.Sillaots)

Erinevatel alustel määratud mõjutusvahendid. Eesti seadused lubavad ühte ja sama mõjutusvahendit kohaldada erinevatel alustel, mille vajalikkust erinevad spetsialistid ka rõhutasid. Prokuröri arvates annab see võimaluse vastavalt alaealise isikule teda erinevalt mõjutada. Mõne puhul piisab lühikesest protsessist, alaealiste komisjoni saatmisest ja mõjutusvahendi kohaldamisest, teise puhul, kelle suhtes on juba korra mõjutusvahendit kohaldatud, on vaja pikemat protsessi, kohtu alla andmist, süüdi mõistmist ja alles siis karistusest vabastamist ja mõjutusvahendi kohaldamist. Kõik see oleneb alaealise arengutasemest, tema varasemast käitumisest jne.

„Ja kui ta on selline neljateistaastane väike tüdruk siin ja ma tean, et ta tuleb uksest sisse, tal juba lõug väriseb ja siin istudes tal hakkab pisar tulema, ma ei arva, et tema on see, keda ma pean veel korra saatma lepitama, läbirääkimistele ja ma arvan, et mõjus on temale see, kui ta läheb alaealiste komisjoni, mis on ka nagu teatud selline alaealiste kohus, mille ette teda jälle kutsutakse koos vanemaga, et siin piisab sellest ühekordsest leppimisest. See kõik on ikkagi jälle isiku pinnalt kindlaks tehtav /.../ Ja mõjub juba see esmakordne seal alaealiste komisjoni ees seismine ja ei olegi nagu lisaks vaja midagi.“ (A.Sillaots)

„ ... need alaealised, kes nüüd juba on saanud prokuratuurist või kohtust oma need nõ mõjutusvahendid, nemad tajuvad seda asja ikka suurepäraselt ja teavad väga hästi nõ “oma õigusi”. Nad teevad suurepäraselt vahet mis on prokuratuur ja misasi on kohus ning misasi on alaealiste komisjon.“ (K.Kalmus)

Mõjutusvahendite kohaldamine. Nii nagu mõjutusvahendi valikul tuleb arvestada väga erinevate asjaoludega, tuleb seda teha ka mõjutusvahendi kohaldamisel, et see oleks efektiivne. Efektiivseteks mõjutusvahenditeks hinnati spetsialistide poolt ühiskondlikku tööd, käitumiskontrollile allutamist, hoiatust. Vähemefektiivseteks hinnati käendust ja lepitust.

„Käitumiskontrolli suhtes ma julgen küll öelda, et see mõjub.“ (J.Palu)

„kahesaja kahe puhul ikkagi üheksakümmend portsenti täidab ära oma kohustused ja saab väga hästi aru, et see ongi tema, ühesõnaga temale nagu riigipoolne andustus.“ (A.Sillaots)

„Hoiatus ka, et komisjon arutab, et kas tõesti piisab sellele inimesel hoiatusest, sellele lapsele või mitte. Et tunnetuse küsimus, et ma arvan, et mõjub hästi, kes on sattunud esimest korda, saavad aru ise ja on mõjunud ja ei ole uuele ringile sattunud.“ (K.Uibo)

„Nagu ma siin juba ütlesin need käendus ja lepitus kahjuks ei ole seadusandja mõttes väga efektiivsed, teised minu meelest on efektiivsed, isegi hoiatus saab olla väga efektiivne mõjutusvahend.“ (K.Kalmus)

Kuigi mõjutusvahendeid on enamuse spetsialistide arvates piisavalt, tegi alaealiste komisjoni liige ettepaneku AMVS alusel anda alaealiste komisjonile võimaluse suunata alaealine, kelle kasvatamisega pere toime ei tule, õpilaskoduga kooli. Samuti tuleks tema arvates mõjutusvahend käendus muuta mõjutusvahendiks tugiisik, kuna see praegusel kujul ei anna soovitud tulemusi. Kuna alaealiste komisjoni liikmed on just need, kes kõige rohkem mõjutusvahendite kohaldamisega tegelevad, siis tuleks kaaluda nende muudatuste sisseviimist, kuid selles osas tuleks eelnevalt põhjalikum analüüs läbi viia.

„Uus põhikooli ja gümnaasiumiseadus annab võimaluse õpilaskoduga kooli laps suunata, aga see on ikkagi ainult siis kui lastekaitsetöötaja leiab, et see on vajalik. Alaealiste komisjonil võiks ka see pädevus olla, kui ta näeb, et ikkagi see kodu ei tule toime ja seda oleks vaja. See võiks olla. Siis on veel see käenduse lugu mis tegelikult ei toimi. Ma tean, et vahepeal oli jutt, et seda käendust muuta tugiisikuks, ma ei oska öelda kui kaugel see asi on, kuid see võiks küll nii olla. Või mentoriks või millekski selliseks.“ (K.Kalmus)

Kuigi, nagu eelnevalt märgitud sai, enamus mõjutusvahendeid toimib efektiivselt, siis on olemas alaealised, kellele need ei mõju. Kuid samas ei mõju neile ka karistamine. Need on niiöelda „püsikliendid“, kelle jaoks on kuritegevus juba töö ning nende mõjutamine mõjutusvahendiga on praktiliselt võimatu. Nende puhul aitab ainult karistamine ja tihti just ainult vangistus.

„Aga ütleme näiteks see kümme protsenti, mis näiteks kahesaja kahe puhul, kes ei täida oma kohustusi, /.../, et neid ma näen ikka veel ja veel ja veel näen siin, teist korda näen

kohtus esimest, teist ja ka kolmandat korda, et kes on nagu no väga kindlalt läinud sellele teele, ühesõnaga isegi kurjategija ei astu ka oma teelt kõrvale.“ (A.Sillaots)

„Peab ütleva, et alaealisi on suhteliselt meil kohtus vähe ja kui on need alaealised, siis on need alaealised, kellega on korduvalt probleeme olnud ja need tulevad ikkagi peale karistuse kandmist, panevad uuesti toime kuritegusid.“ (I.Pütsep)

Ülejäänud alaealisi on võimalik mõjutusvahenditega efektiivselt mõjutada ja selleks on Eestis mõjutusvahendeid piisavalt ning enamus neist ka avaldavad soovitud mõju, kuid tihti jääb nõrgemaks küljeks just nende mõjutusvahendite rakendamine. Ühe probleemina toodi välja spetsialistide nappus – on tähtis, et alaealist ei jäetaks oma mõjutusvahendiga üksinda, sellesse protsessi on vaja kaasata rohkem spetsialiste ja ka see peab olema kiire, nagu ka menetlus. Autori arvates tuleks sellele tähelepanu pöörata, kuna nii nagu me räägime menetluse kiiruse tähtsusest alaealise mõjutamisel, on sama tähtis ka see, et alaealine saaks kiiresti abi. Kogu protsess peab olema ühtlane ja kiire.

„... ei olegi piisavalt professionaalseid lepitajaid“. (K.Kalmus)

„... neid spetsialiste on vähe nende jaoks, nagu ei jätku, ei ole aegasid, et see laps peab saama kohe, et mitte et sinna on aeg umbes selleks ajaks. Need ajad venivad liiga pikaks.“ (K.Uibo)

Spetsialistid leidsid muuhulgas ka seda, et senisest rohkem ja aktiivsemalt tuleks kaasata lapsevanemaid, nii ema kui ka isa. Autori arvates on see oluline just kriminaalpreventsiooni seisukohalt, et kaasata kogu protsessi vanemad, teised pereliikmed ja lähedased, need, kes kõige rohkem kujundavad alaealiste arusaamu, sest tihti peitub just seal alaealise kuritegelikule teele sattumise põhjus.

„... kaasata sinna protsessi esiteks mõlemad vanemad, üldjuhul kutsutakse ainult ema, et kaasata mõlemad vanemad ja et ka nemad peavad teatud, oleneb perekonnast, peavad osalema teatud programmis, et seda last aidata. Oleks vaja sellist rehabilitatsioonsüsteemi rohkem.“ (K.Uibo)

„Jah, siis tuleks tegelikult käsitleda ikkagi nii, et mitte ainult last karistada, vaid kaasata ka lapsevanemad. Kogu seda süsteemi. Mitte ainult nii, et laps läheb täidab ÜKT-d, vaid ka meie sotsiaal pool hakkab tegelema antud perega ja külastab ning tegeleb selle perega, mõtleb miks nii ja et vanemad ka mõtleksid ning suruks taga, et laps muutuks.“ (A.Lind)

Alaealise mõjutamise efektiivsuse seisukohalt on tähtis järelkontrolli olemasolu. Seda kinnitas ka enamus spetsialiste, kelle arvates peab jälgima seda, et alaealise suhtes toimiks ka järelkontroll. Peab vaatama, et alaealine täidaks talle pandud kohustused, samuti peab alaealine kinni pidama tähtaegadest. Autor nõustub spetsialistide arvamusega, et mõjutusvahendi kohaldamisele peaks järgnema järelkontroll. Alaealistel ei ole veel arenenud vastutustunne, mistõttu tuleb neid kontrollida. Kui alaealine näeb, et kontrolli ei järgne, siis jätab ta talle pandud kohustused täitmata ning tekib karistamatuse tunne. Kui me kohaldame alaealisele mõjutusvahendit ja seda ei kontrolli, siis alaealine seda ei täida ning mõjutusvahend ei täida oma eesmärki.

„... hästi oluline, mis ma olen vaadanud on see, et kui määratakse ühiskondlik kasulik töö ja ei kontrollita seda kas see sai täidetud või mitte, seda on palju kordi juhtunud, et on välja tulnud, et ei olegi vaadatud kas see töö tehti ära või mitte, siis jääbki karistamatuse tunne.“ (K.Uibo)

Kuigi KrMS § 203-1 annab võimaluse alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetada ja kohaldada tema suhtes lepitust, siis spetsialistid Pärnumaal seda praktiliselt rakendatud ei ole, kuid see on üks võimalus ning alaealiste prokuröri sõnul hakatakse lepitust rohkem ka kasutama. Autor on samuti seisukohal, et tuleks hakata kasutama ka lepitust, sest see järgib just taastava õiguse põhimõtteid: viia kokku ohver ja süüdlane ning selle abil reintegreerida süüdlane tagasi ühiskonda.

„Edasi mis puutub lepitusmenetlustesse, siis seda on ausalt öeldes väga vähe rakendatud üldse Pärnus. Ja nüüd me loodame sellega tegeleda rohkem.“ (A.Sillaots)

„Minul isiklikult ei ole 203-g lepitust olnud, mul selle kohta praktika puudub, kriminaalasja lõpetamine lepitamise tõttu.“ (I.Pütsep)

Menetluse kiirus. Kõik intervjueeritavad oli ühel nõul ja kinnitasid, et menetluse kiirus mõjutab oluliselt alaealiste mõjutamist, mida kiiremini menetleda, seda efektiivsem on mõjutamine. Selles etendavad olulist rolli väga mitmed tegurid. Alaealised on väga aktiivsed ja nendega võib uuesti väga kiiresti midagi juhtuda. Selle vältimiseks peab kiiresti reageerima. Kui alaealine jõuabki juba uue kuriteo toime panna, siis ta ei saa enam aru, millise teo eest teda nõ. karistatakse. See tekitab temas segadust. Ka võib kiiresti mittereageerimine tekitada alaealistes karistamatuse tunde ja ta ei saagi aru, et ta midagi valesti tegi. Peab arvestama ka asjaoluga, et alaealised arenevad väga kiiresti ja kui isikule,

kes 15-aastaselt kuriteo toime paneb, saaks koheselt kohaldada hoiatust, siis kui menetlus veniks ja mõjutusvahendit hakatakse kohaldama alles 17-aastaselt, siis võib-olla enam ükski mõjutusvahend ei annaks soovitud tulemusi. Autor nõustub ekspertide arvamustega, et alaealiste mõjutamise efektiivsusel on just kiirusel on väga tähtis osa.

„Kiiresti teab tegelema temaga, kiiresti peab saama ka oma mõjutuse kätte, et tal ei tekiks sellist tunnet, et unustatakse ära, et keegi ei pane mind tähele, see on selline väike asi, seda ei tohi lasta minna nende mõttesse.“ (A.Sillaots)

„... kui ta kiiresti saab oma karistuse, siis saab ta aru, et ma tegin midagi halvasti ning mind karistati selle eest. Kui ta saab hiljem, aasta hiljem karistuse, siis tema jaoks on see nagu mööda läinud asi ...“ (A.Lind)

„Alaealiste õigusrikkumisi tuleks ikkagi menetleda nii kiiresti kui võimalik, sellepärast et alaealise puhul. „...“ tuleks kutsuda välja alaealine kes on viieteistkümne aastane, ta on teo toime pannud üheteistkümne aastaselt. Tagantjärgi on asi välja tulnud. See on täiesti mõttetu, absoluutselt mõttetu, sest üheteistkümne aastane ja viieteistkümne aastane inimene on oma arengult niivõrd erinevad, et küsida selle viieteistkümne aastase käest mingisuguseid asju, miks ta üheteistkümne aastaselt selliseid asju toime pani on täiesti mõttetu.“ (K.Kalmus)

„Mida kiiremini menetletakse, seda alaealisele on ka parem.“ (I.Pütsep)

„... väga palju alaealisi, et enne kui ta ühe karistuse kätte saab on tal vahepeal nii palju juhtunud, ta ei saa aru, et mille eest saab või mis seos sellel asjal üldse on, siis ei ole see mõjus.“ (K.Uibo)

„Ta oli seal ütleme mingisugune kuueteistkümne aastane poisinolk, kes selle teo tegi - nüüd on mul kaheksateistkümne aastane mees, kes räägib oma elukaaslasest noh ja siis on nagu suhteliselt raske seda elusituatsiooni kokku viia sellega, et sa pead lähtuma sellest toimepandud kuriteost. /.../. Ja nende elus muutuvad ka igasugused näitajad, igasugused andmed nii kiirelt, et eeluurimise käigus olnud elusituatsioonist lähtuda enam kohtuistungil ajal ei saagi, ohud on niipalju muutunud. Sellepärast olekski hästi oluline, et menetlus käiks kiirelt. (J.Palu)

Lihtmenetlused. Alaealiste puhul on väga oluline menetluse kiirus ning selleks on seadusandja ette näinud erinevad võimalused lihtmenetluste kohaldamiseks. Üldmenetlusi

kasutatakse praktiliselt ainult siis, kui seda nõuab seadus või keegi menetlusosalistest pole lihtmenetlustega nõus. Seda tehakse äärmiselt harva, sest üldmenetlus kestab väga pikka aega ja see mõjub alaealistele kurnavalt. Lihtmenetlusest kasutatakse alaealiste puhul kõige rohkem lühimenetlusi, see annab võimaluse kuriteo toime pannud alaealisel tunnetada tema teo õigusvastasust, teo tagajärgi. Samuti kasutatakse alaealiste puhul ka kokkuleppemenetlusi, kuid sel juhul tuleb alaealisele põhjalikult selgitada tema õigusi.

„... päris üldmenetluse kõik oleks neile piinarikas ja vaevaline aga mina näiteks parema meelega kui kokkuleppemenetlus valin lühimenetluse, et ma saan pikalt selle lõpukõne pidada ja talle selgeks teha, mis ta teinud on, mis on need tõendid, mis on kokku korjatud, mis on tema tegu, mis tähendab subjektiivne külg, põhjuslikud seos ja mis on tema kui isiku kontos ja miks me sellise karistuse valime.“ (A.Sillaots)

„... ongi mõistlik teha lühimenetlusi ja kiirmenetlusi, kui asjaolud on selged ja ei ole probleeme, süüdistus on kõik arusaadav alaealisele jne.“ (I.Pütsep)

Lisaks lühimenetluse ja kokkuleppemenetluse läbiviimisele annab seadus võimaluse alaealiste suhtes ka kiirmenetluse läbiviimist, mis oleks just kiiruse osas alaealiste suhtes kõige efektiivsemaks menetlusliigiks. Samas paneb seadus sellele ka takistuse, mis nõuab 48 tunni jooksul kriminaalhooldusametnikult kirjaliku kohtueelse ettekande tegemist. Prokuröri ettepanek on seadusesse sisse viia kriminaalhooldaja poolne suuline ettekanne kohtus, et saaks alaealise suhtes kiirema otsuse. Kriminaalhooldusametniku arvates on see võimalik, samuti võiks tema arvates sellisel juhul kasutada kohtueelse ettekande lühendatud varianti.

„Me ise tahame, et saaks kiiresti karistuse ja seadus ei keela. Selle ainsaks takistuseks on see, et kriminaalhooldaja ettekannet ei ole, sest kriminaalhooldaja ettekanne peab olema väga mitme allika põhjal tehtud aga minu ettepanek on, et kutsuga kohtusaali kriminaalhooldaja kes ütleb, et kas ta on varem seda alaealist näinud või ei ole, kas ta on olnud hoolduses. /.../ Kriminaalhooldaja helistab läbi kooli, kodu ja ütleb seal.“ (A.Sillaots)

„... et kas siis suuline variant või pigem teha kokkuleppeliselt see kohtueelne ettekanne lühivormis, aga see eeldab nüüd seda, et siis peaks olema teie poole pöördumine hästi kiire ja siis on nii, et kriminaalhooldusametnik saab kohe kontakti püüda võtta nende isikutega,

kellega peaks siis olema võimalik rääkida ja kui on selge, et nende isikutega saab kontakti (nende kahe päeva jooksul), siis see oleks tegelikult mõeldav.“ (J.Palu)

Kui kriminaalmenetlus annab lihtmenetluseks väga erinevaid võimalusi, siis AMVS lihtmenetluse võimalusi ei anna, kuigi alaealiste komisjoni liikme arvates oleks see otstarbekas. Tema arvates ei ole esmaste kergemate rikkumiste puhul otstarbekas kokku kutsuda nii palju inimesi, selle otsuse saaks ära teha alaealiste komisjoni sekretär koos ühe spetsialistiga. Autor nõustub selle seisukohaga, sest ühelt poolt tagaks see alaealise kiire mõjutamise ja teiselt poolt jääks siis alaealiste komisjonile rohkem aega ja põhjalikumalt tegeleda korduvate ja raskema teo toime pannud alaealistega ning leidma neile parimad mõjutusvahendid.

„ ... millest on ka väga palju räägitud on ikkagi see nõ lühimenetluse võimalus. See tähendab seda, et näiteks kui alaealine jääb esimest korda vahele suitsetamisega või pisivargusega või mingisuguse sellise asjaga, siis alati ei ole nii alaealise suhtes kui ka komisjoni enda suhtes mõistlik seda suurt komisjoni kokku kutsuda. Esiteks komisjonis on seitse liiget, need inimesed töötavad enamuses vabatahtlikkuse alusel ja see on kohutav nende inimeste aja raiskamine. /.../ Sellised asjad võiks teha alaealiste komisjoni sekretär võib-olla koos näiteks kas lastekaitsetöötaja või kooli sotsiaaltöötajaga lihtmenetluse korras, kui ta näeb, et sellel oleks niimoodi rohkem efektiivsust.“ (K.Kalmus)

Kvantitatiivse uuringu kokkuvõtteks saab öelda, et kuriteo toime pannud alaealisi tuleb mõjutada täisealistest erinevalt, leebemalt, arvestades nende arengutaset ja nende arusaamist oma teost. Alaealise suhtes mõjutusvahendi valikul tuleb arvestada alaealise arengutaset, iseloomu, sotsiaalseid võimeid, sotsiaalset keskkonda, varasemat käitumist, varasemat mõjutamise efektiivsust, kuriteo raskust ja selle tagajärgi. Alaealiste mõjutamisel arvestatakse ka alaealiste asjadega tegelevate prokuröride ümarlaual kokku lepitud menetluspraktikat. Ekspertide arvates enamus mõjutusvahenditest annab soovitud tulemuse, kuna mõjutusvahendeid on võimalik kohaldada erinevatel alustel, arvestades alaealisega. Mõjutusvahendi rakendamisel tuleb kaasata kogu protsessi rohkem spetsialiste, samuti lapsevanemaid ning seda kogu protsessi vältel. Alaealistele tuleb mõjutusvahendeid kohaldada võimalikult kiiresti pärast kuritegu, seetõttu on oluline, et nii menetlus kui ka mõjutusvahendi kohaldamine toimuks võimalikult kiiresti. Kiirema kriminaalmenetluse läbiviimiseks kasutatakse erinevaid lihtmenetlusi, lühimenetlust ja kokkuleppementlust, kuid samuti tuleks hakata kasutama kiirmenetlust. Samuti võiks kasutada lihtmenetlust ka mõjutusvahendi kohaldamisel.

3. Järeldused ja ettepanekud

Alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamine ja mõjutusvahendi kohaldamine on tõhusam kui alaealiste süüdimõistmine. Seda kinnitavad erinevad empiirilise uurimuse tulemused.

Isikutest, kes on kuriteo toime pannud alaealisena ja kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud 2006.-2009. aastal, on saanud 2006.-2010. aastal uue menetlusotsuse (lõpetamine või süüdimõistmine) 16% alaealistest. Süüdimõistetutest on uuesti süüdi mõistetud või nende suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud karistuse ebaotstarbekuse tõttu koguni 34% juhtudest. Seega iga kolmas süüdi mõistetud alaealine jätkab kuritegude toimepanemist. Põhimõtteliselt samale järeldusele jõuti ka 2010. aastal läbi viidud retsidiivsuse uuringus, kus 2007. aasta andmestiku põhjal olid vastavad arvud 18% ja 24%. Sama kinnitasid ka paljud eksperdid, et mõjutusvahendi kasutamine alaealise suhtes on efektiivsem kui karistamine.

Kriminaalmenetluse lõpetamise efektiivsust kinnitab ka alaealiste kuritegevuse langus. 2004. aastal vastu võetud KrMS muudatused on mõjutanud juba vähemalt alates 2007. aastast positiivselt alaealiste poolt toime pandud kuritegude arvu, sest nii Eestis tervikuna kui ka Pärnumaal on langenud nii kuriteo toime pannud alaealiste arv kui ka nende poolt toime pandud kuritegude arv. Kuid see KrMS muudatus ei ole tõenäoliselt ainukeseks alaealiste kuritegevuse vähenemise põhjuseks, sest alaealiste kuritegevus on võetud Eestis viimastel aastatel teravdatud tähelepanu alla ja on üks riigi prioriteete. Seda kinnitavad alaealiste kuritegevuse vähendamiseks vastu võetud õigusaktid (KrMS muudatused), koostatud arengukavad (alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava, Siseministeeriumi valitsemisala arengukava), strateegiad (Laulasmaa deklaratsioon), juhendid ja juhised (riigi peaprokuröri juhendid ja juhised). Sageli on alaealiste kuritegevuse languse põhjusena välja toodud ka alaealiste arvu vähenemist, kuid selle lükkab ümber alaealiste poolt toime pandud kuritegude suhtarvu vähenemine 10 000 alaealise kohta. Kui Siseministeeriumi arengukavas 2009-2012 oli üheks eesmärgiks kuritegude vähenemine, ehk alaealiste poolt toime pandud kuritegusid registreeritakse vähem kui 120 kuritegu 10 000 alaealise kohta aastas, siis see tase on juba 2010. aastaks ületatud praktiliselt kahekordselt. Eestis registreeriti 2010. a aastal keskmiselt 58,9 kuritegu ja Pärnumaal 64,6 kuritegu 10 000 alaealise kohta.

Alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise ja mõjutusvahendi kohaldamise efektiivsust kinnitab veel alaealiste retsidiivsuse vähenemine kuna kuritegusid toime panevate alaealiste ja nende poolt toime pandud kuritegude andmeid analüüsid näeme, et nii 2009. kui ka 2010. aastal kuriteo toime pannud alaealiste arv on suurem kui alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv. Seega alaealised panevad üldjuhul toime ainult ühe kuriteo. Alaealiste retsidiivsuse vähenemist kinnitab ka alaealiste retsidiivsuse uuring, mis näitab, et need alaealised, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud, panevad uusi kuritegusid vähem toime kui need isikud, kes on süüdi mõistetud.

Kuna 2009. ja 2010. aastal kuritegusid toime pannud alaealiste arv möödus nende poolt toime pandud kuritegudest, võib teha järelduse, et alaealised panevad kuritegusid toime rohkem grupis. Seda kinnitab alaealiste karistamise statistika, mis näitab, et kui 2006. ja 2007. aastal karistati ainult kolme kuritegusid toime pannud alaealiste gruppi, siis 2009. ja 2010. aastal vastavalt 8 ja 17 gruppi. Kuna alaealised panevad kuritegusid aina rohkem grupis toime, siis peame leidma sobilikud mõjutusvahendid, mis aitaks seda ennetada. Tõenäoliselt on need mõjutusvahendid olemas, kuid käesoleva töö eesmärk ei olnud erinevate mõjutusvahendite omavaheline analüüsimine. Sellest võiks areneda järgmine uuring.

Aastate kaupa kuritegude liikide osas muutusi ei ole olnud. Kõige rohkem pannakse nii Eesti tervikuna kui ka Pärnumaal toime alaealiste poolt varavastaseid kuritegusid (vastavalt 57% ja 60%). Sellele kuriteoliigile järgnevad vägivallakuriteod (31% ja 26%). Kuna need kuriteod moodustavad kokku 85-90% alaealiste poolt toime pandud kuritegudest, siis alaealiste kuritegevuse vähendamiseks peame vaatama nende kuritegude toimepanemise põhjuseid. Põhjuste kõrvaldamisega saame mõjutada alaealiste käitumist ja vähendada alaealiste kuritegevust. Põhjuste väljaselgitamiseks tuleks samuti teha uus uuring.

Kuriteo alaealisena toime pannud isikutest moodustavad 16% tüdrukud, kusjuures täisealistest moodustavad ainult 8% naised. Kui vaadata ka Pärnumaal kõige aktiivseimaid vanusegrupe, siis meestest on see 18-24 aastat, kuid naistest 14-17-aastaste vanusegrupp. Seda saab põhjendada ka asjaoluga, et tüdrukud arenevad kiiremini ja nende kuritegelik käitumine ilmneb varem, kuid samas ka kiiremini pöördutakse tagasi seadusekuulekale käitumisele. Seda peame arvestama mõjutusvahendite kohaldamisel, sest arengutase on üheks teguriks, mida peame selle valiku juures arvestama. Seda kinnitavad erinevad autorid (Kranich, Auväärt) ja ka enamasti osalenud spetsialiste.

Kuriteo alaealisena toime pannud isikute osas 69% juhtudest kriminaalmenetlus lõpetatakse ja 31% osas mõistetakse isikud süüdi. Viimastel aastatel on kriminaalmenetluse lõpetamiste arv hakanud vähenema, samal ajal kui süüdimõistmiste arv on jäänud praktiliselt samaks, võib öelda, et isegi mõneti tõusnud. Seega esmakordselt kuriteo toime pannud alaealiste hulk on kahanenud, kuid need alaealised, kes on kuritegusid toime pannud, jätkavad uute kuritegude toime panemist. Seda väidet kinnitavad ka alaealiste prokurör ja kohtunik, kelle arvates kohtusse satuvad pidevalt ühed ja samad isikud.

Kriminaalmenetlus lõpetatakse KrMS § 201 alusel ehk alaealiste komisjoni saatmine 61% juhtudest ja 39% juhtudest lõpetatakse kriminaalmenetlus ja kohaldatakse üldkasulikku tööd, kuid selle alusel lõpetamiste osakaal kasvab ning alaealiste komisjoni saatmiste arv väheneb. Üheks selle põhjuseks on ka see, et sel juhul kohaldatakse alaealiste suhtes just kiiremini mõjutusvahendit (prokurör kohaldab kohe ÜKT) ja siis peaks see olema ka efektiivsem. Statistika alusel võib väita, et lepitamisega pole alaealiste suhtes ühtegi kriminaalmenetlust lõpetatud, seda kinnitavad ka prokurör ja kohtunik, kuid prokuröri sõnul hakatakse lepitamist rohkem kasutama. Autori arvates peaks hakkama seda kasutama, eriti just alaealiste suhtes. Lepitamine on just taastava õiguse üks põhiidee, et oleks dialoog süüdlase ja kannatanu vahel, haarates sellesse ka kogukonna koos seadusega ette nähtud asutustega.

Kuriteo alaealisena toime pannud tüdrukutest lõpetatakse kriminaalmenetlus 78% isikute suhtes ja süüdi mõistetakse 22% isikuid. Samal ajal poiste suhtes lõpetatakse menetlus 68% juhtudest ja süüdi mõistetakse 32% poistest, kusjuures aastate lõikes poiste hulgas kriminaalmenetluse lõpetamiste osakaal langeb ja süüdimõistmiste osakaal suureneb, kuid tüdrukutel on see stabiilne.

Alaealiste mõjutusvahendite kohaldamise teeb tõhusamaks ka kriminaalmenetluse lõpetamise puhul menetluse kiirus. See protsess alaealise suhtes kriminaalmenetluse alustamisest kuni mõjutusvahendi kohaldamiseni on ajaliselt tunduvalt lühem kui pikk kriminaal- ja kohtumenetlus. Lisaks sellele saaksid aeganõudva, pika menetluse puhul kahjustada ka alaealise huvid. Avaliku kohtumenetlusega saaks alaealine märgistatud ja see tõukab teda uuesti kuritegusid toime panema (Lemert, Becker, Raska). Kriminaalmenetluse kiiruse tähtsust kinnitasid ka kõik uuringus osalenud isikud. Samuti on seda rõhutatud erinevates strateegilistes dokumentides ja juhistes. Lisaks alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamisele on seadusandja kiiremaks menetluse läbiviimiseks

andnud võimaluse kohaldada erinevaid lihtmenetlusi: lühimenetlus, kokkuleppemenetlus, käskmenetlus, kiirmenetlus ning seda ka väga aktiivsel kasutatakse. Üldmenetluses mõistetakse süüdi ainult 2% alaealistest süüdimõistetutest. Ülejäänud mõistetakse süüdi lühimenetluses (77%) ja kokkuleppemenetluses (21%). Samas on jäänud kasutamata nii kiirmenetlus kui ka käskmenetlus, mida kinnitab ka statistika.

Seadus lubab alaealise suhtes kiirmenetlust kasutada, kuid samas on ta seadnud alaealiste osas kiirmenetluses kohaldamisel takistuse. Nimelt peab alaealiste puhul kriminaaltoimikus olema kirjalik kohtueelne ettekanne, mida kriminaalhooldusametnikud ei suuda selle mahu tõttu 48 tunni jooksul koostada. Prokurör A. Sillaots tegi ettepaneku muuta seadust nii, et kiirmenetluse puhul oleks võimalik ka suuline kohtueelne ettekanne. Seda ettepanekut täiendas kriminaalhooldusametnik J. Palu, kes pakkus välja kiirmenetluse puhul kohtueelse ettekande lühendatud variandi. Autor pooldab siiski suulise ettekande varianti, mis on operatiivsem ja suulise ettekande korral saaks ka põhjalikuma informatsiooni edastada.

Eeltoodu alusel teeb autor ettepaneku muuta KrMS § 264 lg 2 järgmiselt:

„Kohtunik kontrollib, kas alaealise süüdistatava kriminaalasjas v.a. kiirmenetlus, on koostatud kohtueelne ettekanne. Kohtuniku korraldusel täiendab kriminaalhooldusametnik kohtueelset ettekannet“

Samuti lisada KrMS § 264 lg 2' järgmises sõnastuses:

„Alaealise süüdistatava kohtuasjas lihtmenetlust kohaldades kutsub kohtunik istungile kriminaalmenetlusametniku, kes esitab kohtule suuliselt kohtueelse ettekande.“

Kui kiirmenetlust lubab seadus kohaldada, siis käskmenetlust alaealise suhtes rakendada ei tohigi. Selle sätte võiks autori arvates tühistada ja jätta võimalus vajadusel alaealiste suhtes kohaldada ka käskmenetlust, mis võib olla mõne alaealise suhtes mõjus. On alaealisi, kes käivad tööl ja omavad kindlat sissetulekut. Sellise alaealise jaoks võib rahaline karistus olla kõige mõjusam karistus.

Eeltoodu alusel teeb autor ettepaneku jätta KrMS § 251 välja lg.2

„Käskmenetlust ei kohaldata, kui kahtlustatav on alaealine“

Kuna kiirusel on alaealise mõjutamisel oluline roll, siis lisaks kriminaalmenetluses olevatele lihtmenetlustele, tuleks ka AMVS alusel anda lihtmenetluse võimalused. Käesoleval ajal käib alaealiste komisjon koos korra kuus ja nende töökoormus on suur. Samuti on komisjoni liikmetel kohustused oma töökohtadel, mistõttu komisjonide istungid peavad olema pikalt ette planeeritud ning see võimalda operatiivset sekkumist. Just seetõttu peaks esmaste kergemate rikkumiste puhul olema võimalus asja arutada lihtmenetluse korras. Sellest võtaks osa alaealiste komisjoni sekretär koos ühe spetsialistiga, kellel on kahekesi lihtsam leida ühist aega ning seda võiks kokku kutsuda vastavalt vajadusele nii, et kuriteo toime pannud alaealisele kohaldatakse kiiresti mõjutusvahend. See tagaks alaealise kiire mõjutamise ja teiselt poolt jääks alaealiste komisjonil rohkem aega tegeleda põhjalikumalt korduvate ja raskema teo toime pannud alaealistega, leidmaks neile parimad mõjutusvahendid.

Eeltoodu alusel teen ettepaneku muuta AMVS seaduse § 12, millele lisada lg 1' järgmises sõnastuses: „Erandkorras võib väärteo või kergema kuriteo toime pannud alaealise asja arutada alaealiste komisjoni sekretäri loal kaheliikmeline komisjon.“

Eestis on võimalik kuriteo toime pannud alaealise suhtes kohaldada kokku kümnet erinevat mõjutusvahendit ja enamus spetsialistide arvates on neid piisavalt. Kuid vaatamata sellele tegi alaealiste komisjoni liige ettepaneku AMVS alusel anda alaealiste komisjonile võimaluse suunata alaealine, kelle kasvatamisega pere toime ei tule, õpilaskoduga kooli. Kuna just alaealiste komisjoni liikmed on need, kes kõige rohkem mõjutusvahendite kohaldamisega tegelevad, tuleks kaaluda selle muudatuse sisseviimist, kuid selles osas tuleks eelnevalt põhjalikum analüüs läbi viia. Samuti tuleks alaealiste komisjoni liikme arvates käendus muuta tugiisikuks kuna, see praegusel kujul see ei anna soovitud tulemusi.

Eeltoodu alusel teeb autor ettepaneku Justiitsministeeriumil läbi viia analüüs kuriteo toime pannud alaealise õpilaskoduga kooli suunamise vajalikkusest ja kaaluda selliste koolide täiendava loomise võimalust. Samuti tuleks Justiitsministeeriumil läbi viia mõjutusvahendi käenduse efektiivsuse analüüs ja selgitada välja vajadus muuta mõjutusvahendiks tugiisiku määramine.

Alaealiste suhtes kohaldatavaid mõjutusvahendeid saab kohaldada erinevate seaduste alustel (KarS, KrMS, AMVS), samuti ühe seaduse mitmes sättes (KarS §-d 87, 69, 74), paljud mõjutusvahendid on omavahel läbi põimunud ja täiendavad üksteist. Samuti on osad mõjutusvahendid kohaldatavad ainult alaealiste suhtes, teisi saab kohaldada nii ala- kui

täisealistele isikutele. Isikutele, kes kuriteo toime pannud alaealistega väga tihedalt kokku ei puutu, tundub see valdkond ülereguleeritud ning liiga keeruline. Kui enamus spetsialiste olid seisukohal, et alaealised ei tee vahet, millisel alusel neile mõjutusvahendeid kohaldatakse, siis tunduks mõistlik, et neid mõjutusvahendi kohaldamise võimalusi vähendatakse ja süsteem korrastatakse. Alaealiste asjadega tegeleva prokuröri sõnul on käesoleval ajal seadusandja poolt antud erinevad võimalused väga head, et leida kuriteo toime pannud alaealisele vastavalt tema arengutasemele, tema varasemale taustale, toime pandud kuriteo raskusele jne. sobiv mõjutusvahend sobival alusel. Autor nõustub põhimõtteliselt prokuröri arvamusega. Kui mõnele piisab prokuröri poolt kriminaalmenetluse lõpetamisest ja üldkasuliku töö kohaldamisest, siis mõnele teisele on vaja pikka protsessi, et ta tunnetaks tema poolt toime pandud teo tõsidust. Ta on vaja viia kohtusaali ja süüdi mõista ning alles siis vabastada karistusest ja kohaldada üldkasulikku tööd. Seega, seadust selles osas muuta ei oleks vaja, kuid küll võiks välja anda kuriteo toime pannud alaealistega tegelemise ühise käsiraamatu, mis kirjeldaks kõiki erinevaid võimalusi. Samuti saaks sinna käsiraamatusse koondada kõikidest juhenditest need osad, mis on puutumuses kuriteo toime pannud alaealistega ja nende mõjutamisega. Intervjuusid läbi viies tekkis autoril tunne, et iga spetsialist teab ainult oma kitsast lõiku ning teiste tööga väga hästi tuttavad ei olda. Ka teiste töö tutvustamine võiks olla selle käsiraamatu üks eesmärke. Samuti võiks kokku kutsuda Pärnumaal kuriteo toime pannud alaealistega tegutsevate ametnike ümarlaua, kus saaks regulaarselt arutada tekkinud kitsaskohti ja leida neile lahendusi. Selle ümarlaua võiks kokku kutsuda prokuratuuri esindajad, kuna just nemad on kõigi osapooltega seotud ning just nemad saavad oma tegevusega kõige rohkem kuriteo toime pannud alaealistega tegelemise praktikat suunata.

Erinevad seadused annavad meile võimaluse kohaldada mõjutusvahendit alaealiste suhtes, kaasates sellesse protsessi ka lapsevanemad. Lapsevanemad kaasatakse küll mõjutusvahendi valiku protsessi, kuid senisest enam tuleks neid kaasata rehabilitatsiooniprotsessi. Autori arvates on kriminaalpreventsiooni seisukohalt oluline kaasata sellesse protsessi ka vanemad, kes just kõige rohkem kujundavad alaealiste arusaamu ning mõningal määral peitub just seal alaealise kuritegelikule teele sattumise põhjus. Samuti on enamus spetsialiste arvamusel, et lapsevanemaid tuleks senisest rohkem ja aktiivsemalt kaasata. Kahjuks ei ole vanemate kaasamine käesoleval ajal seadusega reguleeritud ning neil mingit vastutust ei ole.

Eeltoodu alusel teen ettepaneku Justiitsministeeriumile ette valmistada seadusemuudatusi, et nende alusel kaasata lapsevanemaid ka alaealiste mõjutamise protsessi, teha nad osalisteks ja osaliselt ka vastutavateks.

Kokkuvõte

Magistritöö kirjeldab ja analüüsib kuriteo toime pannud alaealise mõjutamise võimalusi ning nende efektiivsust 2006. -2010. aastal Pärnumaal.

Töö teoreetilise baasina tõi autor välja kuriteo toime pannud alaealist mõjutavad tegurid. Selleks käsitleti kuriteo toime pannud alaealise erisusi kriminaalmenetluses ja karistusõiguses, samuti muid alaealise kui erisubjekti õigusi kaitsvaid juhiseid, juhendeid jne. Samuti anti ülevaade 2004. aasta juulis Eestis läbi viidud kriminaalmenetluse põhimõttelisest muudatusest, mis andis laiemad võimalused kasutada alaealiste suhtes mõjutusvahendeid. Kuna alaealise seisukohalt on tähtis, et mõjutamine toimuks võimalikult lühikese aja jooksul pärast kuriteo toimepanemist, siis käsitleti erinevate lihtmenetluste kasutamise võimalusi. Samuti käsitleti alaealise mõjutamist läbi kriminaalpreventsiooni ja taastavas õiguses, lähtudes eelkõige alaealise sotsialiseerimisest. Põhirõhk ei ole mitte karistamisel, vaid alaealise re-integreerimisel tagasi ühiskonda, hoidumaks retsidiivsusest.

Käesolev magistritöö on rakendust loov uurimus. Andmete kogumisel lähtuti triangulatsioonist. Kvantitatiivse uurimuse andmed saadi alaealiste kuritegevuse ja mõjutamise statistikast ning kvalitatiivsete andmete saamiseks viidi läbi 6 intervjuud kuriteo toime pannud alaealistega tegelevate ekspertidega.

Magistritöö eesmärgiks oli analüüsida alaealiste suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise ja mõjutusvahendi kohaldamise efektiivsust võrreldes alaealiste karistamisega. Autori arvates sai nimetatud eesmärk täidetud, kuna statistikat analüüsides on näha, et alaealiste suhtes kohaldatavate mõjutusvahendite kasutusele võtmisega on kuritegevus nii Eestis tervikuna kui ka Pärnumaal hakanud vähenema alates 2007. aastast. Sama kinnitavad ka nii töös viidatud autorid kui ka enamus spetsialiste, kelle arvates on vaja alaealisi, arvestades nende arengu eripära, kohelda teistmoodi kui täisealisi.

Töö uurimisküsimusele, kas alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetamine ja mõjutusvahendi kasutamine on tõhusam kui nende suhtes karistuse kohaldamine, saadi uurimustöö tulemusena samuti positiivne vastus, sest alaealiste, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud, retsidiivsus on 16%, samas süüdimõistetud alaealiste retsidiivsus on 34%.

Uurimuse ülesannetest lähtuvalt jõuti järgnevate tulemusteni:

Alaealine kui kriminaalõiguse erisubjekt:

- Alaealise süüvõime on piiratud, mille tõttu on alaealisel kaitsja osavõtt kogu kriminaalmenetluse käigus kohustuslik.
- Alaealise kohtuistung ja –lahendi võib kuulutada kinniseks ning kuriteo toime pannud alaealise kohta avaldatakse ajakirjandusele ainult sugu ja vanus.
- Alaealise kriminaalasjas on kohustuslik kriminaalhooldusametniku ettekanne.
- Alaealistega seonduva kiirema menetluse ja nende õiguste tagamiseks on määratud spetsiaalsed alaealiste menetlejad ja prokurörid.

Kuriteo toime pannud alaealiste suhtes kohaldatavad mõjutamise võimalused:

- KrMS § 201 alusel kriminaalmenetluse lõpetamine ja alaealiste komisjoni saatmine kohaldamiseks järgmisi mõjutusvahendeid: hoiatus; spetsialisti vestlusele suunamine; lepitamine; kohustus elada lapsevanema, kasuvanema, eestkostja või perekonna hooldaja juures või asenduskodus; ÜKT; käendus; noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses osalemine ja kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine.
- KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamine ja ÜKT määramine.
- KrMS § 203-1 alusel kriminaalmenetluse lõpetamine ja lepitamine.
- KarS § 87 alusel karistusest vabastamine ja mõjutusvahendi määramine: hoiatus, allutamine käitumiskontrollile vastavalt KarS § 75 sätestatule, noortekodusse paigutamine, kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine.
- Karistuses vabastamine: KarS § 69 alusel ja ÜKT määramine ning KarS § 74 alusel ja allutamine käitumiskontrollile.
- Karistuse mõistmine: KarS § 44 alusel rahalise karistus ja KarS § 45 alusel vangistus.

2006. -2010. aastal Eestis ja Pärnumaal alaealiste poolt toime pandud kuriteod:

- Nii Eestis kui ka Pärnumaal kuriteo toime pannud alaealiste ja nende poolt toime pandud kuritegude arv väheneb alates 2007. aastast.
- Alaealised panevad kõige rohkem toime varavastaseid kuritegusid (Eesti 57%, Pärnumaa 60%), selle järgnevad vägivallakuriteod (31%, 26%).
- Kuritegusid toime pannud alaealistest moodustavad tüdrukud 16%, täisealistest kurjategijatest on naised 8%, meestest panevad kõige aktiivsemalt kuritegusid toime 18-24-aastased, naistest 14-17-aastased.

2006. -2010. aastal Pärnumaal kuriteo toime pannud alaealiste menetlusotsused:

- Kuriteo toime pannud alaealiste suhtes 69% juhtudest kriminaalmenetlus lõpetatakse ja 31% mõistetakse alaealine süüdi, kuid 2010. aastal on kuriteo toime pannud alaealiste osas süüdimõistmisi rohkem kui lõpetamisi.
- Alaealise suhtes kriminaalmenetluse lõpetamistest lõpetatakse 62% KrMS § 201 alusel ja 38% KrMS § 202 alusel. KrMS § 203-1 alusel ühtegi menetlust lõpetatud ei ole. Aastate kaupa KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse lõpetamiste osakaal tõuseb ja KrMS § 201 alusel osakaal langeb.
- Kui lõpetamistest 26% lõpetatakse tüdrukute osas, siis süüdimõistetutest moodustavad tüdrukud ainult 18%. Kuriteo alaealisena toime pannud poistest mõistetakse süüdi 32%, tüdrukutest mõistetakse süüdi ainult 22%.
- Alaealistest mõistetakse süüdi 77% lühimenetluse käigus, 21 % kokkuleppemenetluse käigus ja üldmenetluses 2%. Kiirmenetlusi alaealiste suhtes ei kohaldata.
- Kuriteo toime pannud alaealiste osas, kelle suhtes kriminaalmenetlus lõpetatakse on retsidiivsus 16%, süüdimõistetutel on retsidiivsus 34%.

Kuriteo toime pannud alaealiste efektiivsemaks mõjutamiseks:

- Alaealisi tuleb kohelda täisealistest erinevalt, kusjuures mõjustamise valikul tuleb arvestada: alaealise arengut, tema sotsiaalset keskkonda, tema varasemat käitumist, kuriteo raskusastet.

- Kuriteo toime pannud alaealisele saab mõjutusvahendeid kohaldada erinevatel alustel, neid on piisavalt ja need annavad soovitud tulemuse, kuid osade alaealiste suhtes ei anna soovitud tulemusi mõjutusvahendid ega ka karistamine.
- Efektivsemaks mõjutamiseks tuleks senisest enam kaasata spetsialiste ja ka lapsevanemaid.
- Kiirem menetlus mõjub alaealise mõjutamisele efektiivsemalt, mistõttu tuleb alaealiste suhtes kohaldada erinevaid lihtmenetluse liike.

Töö autor teeb järgnevad ettepanekud:

Seaduste muutmiseks.

- Muuta KrMS § 264 lg 2 järgmises sõnastuses: „Kohtunik kontrollib, kas alaealise süüdistatava kriminaalasjas v.a. kiirmenetlus, on koostatud kohtueelne ettekanne. Kohtuniku korraldusel täiendab kriminaalhooldusametnik kohtueelset ettekannet.“.
- Täiendada KrMS § 264, millele lisada lg 2' järgmises sõnastuses: „Alaealise süüdistatava kohtuasjas lihtmenetlus kohaldades kutsub kohtunik istungile kriminaalmenetlusametniku, kes esitab kohtule suuliselt kohtueelse ettekande.“.
- Muuta KrMS § 251, millest jätta välja lg 2 järgmises sõnastuses: „Käskmenetlust ei kohaldata, kui kahtlustatav on alaealine.“ .
- Muuta AMVS § 12, millele lisada lg 1' järgmises sõnastuses: „Erandkorras võib väärteo või teise astme kuriteo, mille eest on karistuse ette nähtud kuni 1 aastat vangistust, toime pannud alaealise asja arutada alaealiste komisjoni sekretäri loal kaheliikmeline komisjon.“.

Justiitsministeeriumile.

- Viia läbi analüüs kuriteo toime pannud alaealise õpilaskoduga kooli suunamise vajalikkusest, samuti käenduse kui mõjutusvahendi efektiivsuse analüüs ja selgitada välja vajadus muuta mõjutusvahendiks tugisiku määramine.
- Anda välja „Kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise käsiraamat“, kus antakse ülevaade kuriteo toime pannud alaealiste õigustest ja erisustest nii KarS-is kui

KrMS-sis, samuti kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise erinevatest võimalustest.

- Alustada seaduste välja töötamist kuriteo toime pannud alaealiste vanemate kaasamiseks.

Lääne ringkonnaprokuratuuri Pärnu osakonnale.

- Kutsuda kokku kuriteo toime pannud alaealistega tegelevate ametnike (noorsoopolitseinik, alaealistega tegelev menetleja, alaealiste prokurör, kohtunik, kriminaalhooldusametnik, alaealiste komisjoni sekretär, noorsootöötaja jne.) ümarlaud, jagamaks parimat praktikat ja tutvustamaks igaühe rolli alaealise mõjutamises.
- Kohaldada rohkem KrMS § 203-1 alusel kriminaalmenetluse lõpetamist ja lepitamist.

Magistritöö praktiline väärtus seisneb empiirilise uuringu tulemusena saadud informatsioonis, mis annab võimaluse saada ülevaate mõjutusvahendite efektiivsusest nendel ametnikel, kes tegelevad kriminaalpoliitika kujundamisega ning erinevate reformide kavandamisega. Magistritöö tulemusi saavad kasutada alaealistega tegelevad spetsialistid, saamaks terviklikku ülevaadet alaealiste õigustest ja nende mõjutamise erinevatest võimalustest ning soovitusi efektiivseimate mõjutuste valikuks.

Toetudes töö tulemustele võib teha ettepanekuid edasiste uurimissuundade osas:

- Menetluse kiiruse mõju alaealise mõjutamise efektiivsusele.
- Erinevate mõjutusvahendite mõju efektiivsus alaealiste retsidiivsusele.
- Erinevatel alustel kohaldatud mõjutusvahendite efektiivsuse kindlakstegemine.
- Alaealiste mõjutusvahendite efektiivsus erinevatele kuriteoliikidele.
- Grupiviisiliselt kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise eripära.

Summary

Nils Sempelson. The efficiency of affecting juveniles, who have committed crimes, according to example of Pärnu county (2006-2010). Master thesis, 79 pages, 27 figures, 13 tables and 70 references for used materials.

The purpose of master thesis is to analyze the efficiency of ending a criminal procedure and imposing sanctions compared to punishing juveniles. According to the purpose, functions of master thesis is to characterize juveniles as special subjects in Estonian criminal law, to give overview of opportunities that can be imposed for juveniles, who have committed a crime, to give overview of crimes that are committed by juveniles, to analyze factors that influence deviant behaviour of juveniles, to adjudge the efficiency of affecting and make proposals to do these sanctions more efficient. The method of study was creative research. The collection of data is based of triangulation, data of quantitative research is from statistics of criminality and qualitative data is based on expertinterview that was taken with official who contact with juveniles, who have committed a crime.

Crime of juveniles is one of the priorities of Estonia, which is provided also by all kind of law amendments, strategies, programs of development, instructions that have come into force in purpose of reducing the crime of minors. Juvenile is considered as a special subject, because they have limited right of action and they have to be treated differentially from adults. Juveniles are applied by sanctions according to several laws, they are not punished on the same basis as adults. After the amendment of Act in July 2004, the number of juveniles, who have committed the crime, is reduced and also the number of crimes committed by juveniles is smaller. According to the research it can be claimed that ending the criminal procedure of juveniles and enforcing a sanction is more efficient than punishing him, because recidivism of those juveniles, whose criminal procedure is ended and sanctions are enforced, is 16 %, while comparing the result with convicted ones its 34%. The efficiency of sanctions is influenced positively by quick criminal procedure. One of the opportunities is the use of simplified proceeding.

By the result of master thesis the proposal to change several acts for quicker criminal procedure and sanctions for juveniles was made. Also the proposals of making the sanctions more efficient was made to the ministry of Justice and the Western District Prosecutor's Office.

Kasutatud kirjanduse loetelu

- Auväärt, L. 1999. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu Ülikooli kirjastus.
- Auväärt, L. 2008. Vaimupuue ja süüdivus kriminaalpoliitikas ning karistusõiguses. Eesti kriminaalpoliitika teelahkmel. Raamatus „Vaateid õiguspoliitikale“ (Toim. S. Kaugia). (lk.83-109) Tartu Ülikooli kirjastus.
- *Bazemore, G., Umbreit, M. 1995. Rethinking the sanctining function in huville court: Restributive or restorative responcees to youth crime. *Crime and Delinquency*. Vol 41 (3) p.296-316.
- *Becker, H. 1963. *Outsiders: Studies in Sociology of Devianvce*. NY.
- *Braitwaite, J. 1998. Restorative justice. In M. Tonry (Ed.). *The Handbook on crime and Punishment*. New York: Oxford University Press. 323-344.
- Brantingham, P.J, & Faust, F.L. 2009. A conceptual model of crime. In T.Newburn (Eds.), *Key Reading in Criminology* (pp. 554-558). USA: Willan Publishing.
- Bryman, A. 2001. *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press.
- Creswell, J. 2003. *Research design: Qualitative, quantitative and mixed method approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Cunneen, C. & Hoyle, C. 2010. *Debating Restorative Justice*. Oxford-Portland Oregon: Hart Publishing.
- *Deluty, M. 1978. Self-control and impulsiveness involving aversive events. *Journal of Experimental Psychology: Animal Processes*. Vol.4, p 250-266.
- Edovald, T. 2005a. Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmideest maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium. <http://www.just.ee/20495> (12.01.2008).
- Edovald, T. 2005b. Kas alaealiste õigusrikkumisi on võimalik ära hoida. *Sotsiaaltöö* 2, 14-19.

- Hall, J., Hall, D. 2004. Evaluation and Social Research. Introducing Small-Scale Practice. New York: Palgrave Macmillan.
- Ginter, J., Saarsoo, H. & Sootak, J. 2000. Alaealiste õigusrikkumised: kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu: Tartu Ülikooli Õigusteaduskond.
- Graham, J., Bennett, T. 1998. Kriminaalpreventsioon Euroopas ja Põhja-Ameerikas. Tallinn: Kriminaalpreventsiooni Nõukogu.
- Heido, R. 2000. Lapsed ja kuritegevus. Kogumikus: Lapsed Eestis (lk 57-58). Tallinn: ÜRO.
- Kalle, T. 2008. Alaealiste komisjonide õiguspoliitikat teostava institutsioonina. Raamatus „Vaateid õiguspoliitikale“ (Toim. S.Kaugia). (lk.125-152) Tartu Ülikooli kirjastus.
- Karton, I., Kratovitš, M., Plaks, P., Talmar, A. 2010. Üliõpilastööde koostamise ja vormistamise juhend. Tallinn. Sisekaitseakadeemia
- Kasemets, L., Ilves, R. 2006. Uuring alaealiste probleemkäitumisest ja alaealiste komisjonist. Tallinn: MindPark.
- Kereme, H. 2010. Alaealiste komisjonide tegevuse analüüs. Eesti Noorsootöö Keskus.
- Kranich, H. 2004. Karistusõiguslik alaealiste erikohtlemine. Sotsiaaltöö 6, 7-8.
- Kruusement, A. 2003. Üldkasulik töö alternatiivkaristusena kriminaalõiguses. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tartu Ülikooli õigusteaduskond Avaliku õiguse instituut.
- Laane, E., Laane, K. 1999. Teavet probleemkäitumise ennetustöök. Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, Eesti Sõltuvushaigete Rehabilitatsiooni Ühing.
- Laherand, M.-L. 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- *Lemert, E. 1951. Social Pathology. NY
- Markina, A., Märtsen, M. 2008. Alaealiste karistuse tulemuslikkus. Tallinn: Tartu Ülikooli õigusteaduskond Avaliku õiguse instituut.
- Marshall, T. 2009. Restorative Justice: an overview. In T.Newburn (Eds.), Key Reading in Criminology (pp. 719-725). USA: Willan Publishing.

- Morris, A. 2009. Critiquing the critics: a brief response to critics of restorative justice. In T.Newburn (Eds.), *Key Reading in Criminology* (pp. 732-737). USA: Willan Publishing.
- Neuman, W.L. 2003. *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches* Fifth edition. Pearson Education.
- Rammo, R. 2006. Alaealiste ülekuulamine kriminaalmenetluse kohtueelses staadiumis. *Juridica* 5, 317-328.
- Rannala, I.-E., Tiko, A., Rohtla, A. 2006. Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. Tallinn: Justiitsministeerium.
- Raska, E. 1994. *Kriminoloogia üldkursus I*. Tallinn, Eesti Riigikaitse Akadeemia.
- Raska, E. 2008. Eesti kriminaalpoliitika teelahkmel. Raamatus „Vaateid õiguspoliitikale“ (Toim. S.Kaugia). (lk.9-38) Tartu Ülikooli kirjastus.
- Rask, M. 2010. Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. Ettekanne Riigikogu 2010. aasta kevadistungjärgul.
- Rits, B. 2009. Alaealiste kuritegevuse ennetamise tulemuslikkus erikoolide näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool
- Saar, J. 2007. *Kriminaalpsühholoogia*. Tallinn: Juura.
- Salla, K.-A. Tamm, K. 2008. Mõjutusvahendite kasutamine erikoolides. Tallinn: Justiitsministeerium.
- Sarantakos, S. 2005. *Social Research, Third Edition*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sootak, J. 1994. Alaealiste kriminaalvastutus – õigusdogmaatika ja seadusandluse eripära. *Eesti Jurist* 1, 35-40.
- Sootak, J. 1997. *Kriminaalpoliitika*. Tallinn: Juura.
- Sootak, J. 2001. Karistusseadustiku süüteomõiste ja deliktstruktuur. *Juridica* VII, lk 447-455
- Sootak, J. 2007. *Sanktsiooniõigus*. Kirjastus Juura.

Traat, U., Markina, A. 2003. Üldkriminoloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Traat, U., Markina, A. 2005. Üldkriminoloogia II. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Vahtrus, S. 2008 Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine: menetluslikud aspektid ja alternatiivid. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Õunapuu, L. 2009. Teadus- ja loometöö kursuse õppematerjal. Tartu Ülikool, Viljandi Kultuuriakadeemia.

Õigusalsed allikad

Alaealise mõjutusvahendite seadus. 28.01.1998, jõustunud 01.09.1998 - RT I 1998, 17, 264 ... RT I 2010, 41, 240

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. 08.06.1992, jõustunud 01.01.1993 - RT I 1992, 28, 370 ... RT I 2010, 41, 240.

Karistusseadustik. 06.06.2001, jõustunud 01.09.2002 RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 06.01.2011, 10.

Kriminaalkodeks. 07.05.1992, jõustunud 01.06.1992, RT 1992, 20, 287 ja 288, kehtetu RT I 2002, 56, 350 - jõust. 1.09.2002.

Kriminaalmenetluse seadustik. 12.02.2003, jõustunud 01.07.2004 - RT I 2003, 27, 166 ... RT I 12.12.2010, 29.

Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27.03.2002, jõustunud 01.07.2002 - RT I 2002, 35, 216 ... RT I 2010, 38, 231,

Lapse õiguste konventsioon (vastu võetud ÜRO peaassamblee poolt 20.11.1989) 26.09.1991, jõustunud 20.11.1991 – RT II 1996, 16, 56.

Muud allikad

Ajakirjanikule info edastamise kord. Politseiameti politseipeadirektori 27.07.2005.a. käskkiri nr.100. Kättesaadav Politseiameti Postipoisist.

Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses. 2002. Riigikontrolli aruanne 31.12.2002, nr 004/2002 Koostanud Margus Kurm.

Avalikkusega suhtlemise juhend. Riigi peaprokuröri 21.08.2008 käskkiri nr.RP-1-3/08/.

Eesti Keel Instituudi kodulehekül, <http://www.eki.ee/> (08.02.2011).

Ettepanek Vabariigi Valitsusele koostada „Haavatava sihtrühmade kaitse strateegia 2010-2014: alaealiste poolt ja vastu toime pandud kuritegevuse ning koduvägivalla ja inimkaubanduse vastu võitlemine“. 2009. Tallinn: Justiitsministeerium.

Juhis. Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses 2007a. Riigi peaprokurör. Tallinn.

Juhis. KrMS §-de 202, 203 ja 2003-1 kohaldamisel 2007b. Riigi peaprokurör. Tallinn.

Kriminaalhoolduse standard. Justiitsministri 04.03.2003 käskkiri 76.

Kuidas ennetada kuritegevust kohaliku omavalitsuse tasandil. 2002. Praktilistele kogemustele tuginev käsiraamat. Tallinn: Eesti Justiitsministeerium.

Kuriteoohvrite uuring 2009. 2010. Kriminaalpoliitika uuringud nr.14. Tallinn. Justiitsministeerium.

Laulasmaa deklaratsioon. 2005. <http://www.just.ee/15087> (12.04.2010)

Meediale info edastamise juhend. Politsei- ja Piirvalveameti peadirektori käskkirja projekt.

Menetlejate määramine. Lääne Prefektuuri prefekti 10.09.2010 käskkiri nr. 96. kättesaadav Lääne Prefektuuri Postipoisist. 22.02.2011

M. J. kaitsja vandeadvokaat Toomas Alpi, S. S. kaitsja vandeadvokaat Margo Normanni, I. S. kaitsja vandeadvokaat Nikolai Kõivu, R. T. kaitsja vandeadvokaat Vello Sikuti ja A. Ä. kaitsja vandeadvokaat Mart Sikuti kassatsioonid Tartu Ringkonnakohtu 16. jaanuari 2006. a otsuse peale M. J., S. S., I. S., R. T. ja A. Ä. süüdistuses KarS § 118 p 1 ja § 117 järgi, kriminaalkolleegiumi asi nr.3-1-1-43-06, Riigikohtu kriminaalkolleegium, kohtuotsus 14.06.2006, lõik 13.1.

Retsidiivsus Eestis. 2010. Kriminaalpoliitika uuringud nr.11. Tallinn. Justiitsministeerium

Siseministeeriumi valitsemisala arengukava 2009-2012. 2008. Tallinn: Siseministeerium.

Statistikaameti koduleht. <http://www.stat.ee/> (23.02.2011)

Lisa 1. Alaealiste kuritegevuse ja mõjutamise statistika

Tabel 4. Pärnumaal alaealiste poolt toime pandud kuriteod. (allikas ALIS)

Pärnumaa	2006	2007	2008	2009	2010
Kokku	211	344	322	216	124
Narko	3	23	3	12	6
Vägivald	50	84	100	50	33
Varavastane	140	190	198	136	61
Liiklus	7	9	2	0	1

Tabel 5. Eestis alaealiste poolt toime pandud kuriteod. (allikas ALIS)

Pärnumaa	2006	2007	2008	2009	2010
Kokku	211	344	322	216	124
Narko	3	23	3	12	6
Vägivald	50	84	100	50	33
Varavastane	140	190	198	136	61
Liiklus	7	9	2	0	1

Tabel 6. Pärnumaal kuriteo toime pannud isikud soo ja vanuserühmade kaupa. (allikas ALIS)

	2006	2007	2008	2009	2010	Kokku
-13	14	16	12	12	6	60
P	12	12	10	12	6	52
T	2	4	2	0	0	8
14-17	195	238	280	257	200	1170
P	164	197	243	218	157	979
T	31	41	37	39	43	191
18-24	421	441	472	352	386	2072
P	392	412	437	330	360	1931
T	23	29	35	22	26	135
25-29	182	197	203	160	161	903
P	172	191	188	150	151	852
T	10	6	15	10	10	51
30-39	260	256	220	223	213	1172
P	247	243	208	207	195	1100
T	17	13	12	16	18	76
40-55	240	242	222	222	198	1124
P	209	218	194	195	184	1000
T	31	24	28	27	14	124
55-	49	42	60	37	37	225
P	42	35	52	31	32	192
T	7	7	8	6	5	33

Tabel 7. Eestis kuriteo toime pannud isikud soo ja vanusegruppide kaupa. (allikas ALIS)

	2006	2007	2008	2009	2010	kokku
-13	402	438	416	362	470	2088
P	350	375	346	297	397	1765
T	52	63	70	65	73	323
14-17	2262	2258	2369	1829	1703	10421
P	1954	1851	2023	1485	1393	8706
T	308	407	346	344	310	1715
18-24	4940	5158	6013	4850	4849	25810
P	4534	4660	5488	4397	4397	23476
T	406	498	525	435	452	2316
25-29	2808	3013	3489	2886	1962	14158
P	2581	2769	3183	2616	2699	13848
T	227	244	306	270	263	1310
30-39	3621	3878	4562	4075	4290	20426
P	3325	3547	4125	3681	3869	18547
T	296	331	437	394	421	1879
40-55	3053	3040	3606	3292	3555	16546
P	2661	2744	3212	2914	3206	14737
T	392	296	394	378	349	1809
55-	626	570	786	708	871	3561
P	506	474	672	606	748	3006
T	120	96	114	102	123	555

Tabel 8. Lääne Ringkonnaprokuratuuri Pärnu prokuröride poolt kuriteo toime pannud alaealised, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud, lõpetamise aluse ja soo kaupa. (allikas KrMR)

	2006	2007	2008	2009	2010
lõpetamised	97	135	98	84	53
poisid	77	93	77	64	32
tüdrukud	20	42	21	20	21
201, 202	94	133	95	82	50
poisid	92	91	74	64	29
tüdrukud	19	42	21	18	21
201 lg.1	1	4	1	0	0
poisid	1	4	1	0	0
tüdrukud	0	0	0	0	0
201 lg.2	86	93	55	34	9
poisid	69	60	43	23	5
tüdrukud	17	33	12	11	4
202	7	36	39	48	41
poisid	5	27	30	41	24
tüdrukud	2	9	9	7	17
203 lg.1	1	1	3	0	0
203 lg.6	2	1	0	2	3
poisid	2	2	3	0	3
tüdrukud	1	0	0	2	0

Tabel 9. Pärnu Maakohtu Pärnu kohtumajas süüdi mõistetud alaealised. (allikas KrMR)

	2006	2007	2008	2009	2010
kohtuotsused	15	28	49	46	62
üldmenetlus	1	1	2	0	1
lühimenetlus	14	22	30	33	54
kokkulepe	0	5	17	13	7
alaealised	15	28	49	46	62
poisse	11	25	42	42	45
tüdrukuid	4	3	7	4	17
korduvad	0	2	3	1	3
grupis	3	3	6	8	17

Tabel.10 Alaealiste kuritegevuse retsidiivsus. (allikas KrMR)

Alaealiste arv	Lõpetamised 2006-2009	Süüdimõistmised 2006-2009	Lõpetamised 2010	Süüdimõistmised 2010
318	1	0	0	0
3	1	0	1	0
7	1	0	0	1
1	1	0	0	2
1	1	0	1	1
15	1	1	0	0
5	1	2	0	0
1	1	3	0	0
21	2	0	0	0
1	2	0	0	1
2	2	1	0	0
2	2	2	0	0
1	3	0	0	0
49	0	1	0	0
3	0	1	0	1
3	0	2	0	0

Tabel 11. Eesti alaealiste arv. (allikas: Statistkameti koduleht)

Vanus	0-4	5-9	10-14	15-19	kokku
2006	66 534	61 403	74 492	106 078	308 507
2007	68 820	61 238	69 686	102 512	302 256
2008	71 597	62 069	65 037	97 293	295 996
2009	74 598	63 254	62 512	89 623	289 987
2010	76 401	65 107	61 266	81 447	284 221

Tabel 12. Pärnumaa alaealiste arv. (allikas: Statistikaameti koduleht)

Vanus	0-4	5-9	10-14	15-19	kokku
2006	4 145	4 249	5 441	7 555	21 390
2007	4 227	4 203	5 021	7 349	20 800
2008	4 334	4 182	4 612	7 098	20 226
2009	4 553	4 167	4 364	6 645	19 729
2010	4 763	4 143	4 236	6 063	19 205

Lisa 2. Intervjuu küsimused

- Kas alaealistel peavad olema erinevad karistused kui täisealistel?
- Mida võetakse arvesse erinevate mõjutusvahendite ja karistuste kohaldamise valikul?
- Millistel kaalutlustel tuleks kriminaalasi lõpetada KrMS § 201 ja § 202 alusel?
- Kas erinevatel alustel mõistetud sama mõjutusvahend mõjutab alaealist erinevalt? (Kas alaealiste mõjutusvahendite seaduses sätestatud lepitamine ja KrMS § 203² lepitusmenetluse mõjutavad alaealist käituma erineval viisil? Kas erinevatel alustel määratud üldkasulik töö mõjutab alaealisi õiguskuulekalt käituma erineval viisi?)
- Kuivõrd mõjusad on alaealistele mõistetud mõjutusvahendid?
- Milline on kõige efektiivsem alaealiste mõjutamise viis?
- Kas erinevate kuritegude puhul tuleb alaealisi erinevalt mõjutada/karistada?
- Kas olemasolevad alaealiste alternatiivkaristused on piisavad?
- Milline tagasiside on tulnud alaealistelt karistuse või mõjutusvahendi kohaldamise kohta?
- Kuidas tajub alaealine erinevatel alustel mõistetud noomituse, lepituse, käitumiskontrolli ja üldkasuliku töö sarnasust ja erinevust?
- Kas alaealistele mõistetud karistuse ja mõjutusvahendite lõppemisele peaks järgnema vastava ametiisiku poolt järelkontroll?
- Kas kriminaalmenetluse kiirus mõjutab alaealiste suhtes kohaldatavate mõjutamiste efektiivsust?
- Kas alaealiste suhtes kohaldatavad kiirmenetlused on efektiivsed?

Lisa 3. Ekspertintervjuude salvestused